

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ім. адмірала Макарова
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ МОРЯ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА БЕЗПЕКИ

«Допустити до захисту»

зав. кафедри

д.е.н., професор Єфімова Г.В.

(наукова ступінь, вчене звання, П.І.Б. завкафедрою)

_____ «___» _____ 2023 р.
(підпис зав. кафедру)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеню вищої освіти **бакалавр**

на тему: **Експортний потенціал України на світовому ринку**

продукції АПК

Export potential of Ukraine on the world market

of agricultural products

Виконав: студент IV курсу, групи 4451

Спеціальності 051 Економіка

ОП Міжнародна економіка

(шифр і назва спеціальності)

Клічановський Едуард Васильович

(прізвище та ініціали)

Керівник к.е.н., доц. Майстренко О.М.

(прізвище та ініціали)

Миколаїв – 2023 р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА

Факультет економіки моря
Кафедра економічної політики та безпеки
Освітній рівень – перший (бакалаврський)
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 051 Економіка
Освітня програма – Міжнародна економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

гарант освітньої програми
«Міжнародна економіка»

_____ Л.Ю. Вдовиченко
«____» _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Студенту _____ Клічановському Едуарду Васильовичу
(Прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «Експортний потенціал України на світовому ринку продукції АПК»
Керівник роботи доцент, к.е.н., Майстренко Ольга Миколаївна
Затверджені наказом ректора № 347уч від «19» квітня 2023 року
2. Термін подання роботи: 15 червня 2023 р.
3. Вихідні дані по роботі: монографічні видання, навчальні посібники, наукові статті, аналітичні матеріали, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, статистичні дані Державної служби статистики України, Національного банку України, Світового банку, інших ресурсів статистичних даних про зовнішньоекономічну діяльність
4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів) теоретичний базис формування експортного потенціалу країни на світовому ринку, оцінка експортного потенціалу України на світовому ринку продукції АПК, перспективи та важливість розвитку експортного потенціалу АПК України.
5. Перелік презентаційних матеріалів: Дефініції поняття «експортний потенціал держави», Чинники формування та зростання експортного потенціалу держави, Структура АПК, Ланки територіальної структури АПК, Методи регулювання експортної діяльності, Система формування експортного потенціалу АПК, Динаміка обсягів світового виробництва основних сільськогосподарських продуктів, Динаміка обсягів світового імпорту і експорту перероблених продуктів харчування та агропродукції, Динаміка обсягів українського імпорту і експорту перероблених продуктів харчування та агропродукції, Динаміка виробництва основних видів агропродукції, Динаміка виробництва основних груп продукції тваринництва промисловими підприємствами та домашніми господарствами, Географічна структура експорту продукції АПК, за групами товарів I, II, III, IV в 2022р., Структура експорту продукції АПК в розрізі груп товарів I, II, III, IV, Основні напрямки розвитку експортного потенціалу АПК України, Система реалізації експортного потенціалу АПК України шляхом забезпечення фінансово-економічної безпеки.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення наукового керівника роботи	01.09.2022р.- 15.09.2022р.	
2.	Вибір теми роботи та її узгодження з науковим керівником	15.09.2022р.- 30.09.2022р.	
3.	Вивчення друкованих та електронних джерел, економічних реалій, методичних та наукових видань з теми роботи	01.10.2022р.- 31.10.2022р.	
4.	Складання попереднього плану роботи, узгодження його з науковим керівником	01.11.2022р.- 15.11.2022р.	
5.	Збір статистичної інформації на базовому підприємстві (установі, організації)	15.11.2022р.- 31.01.2023р.	
6.	Розробка теоретичного розділу	01.02.2023р.- 29.02.2023р.	
7.	Розробка аналітичного розділу	01.03.2023р.- 31.03.2023р.	
8.	Розробка проектного розділу	01.04.2023р.- 30.04.2023р.	
9.	Розробка вступу, висновків, списку використаної літератури та додатків	01.05.2023р.- 15.05.2023р.	
10.	Редагування рукопису роботи магістранта та ознайомлення з ним наукового керівника	15.05.2023р.- 30.05.2023р.	
11.	Усунення зауважень наукового керівника та завершення роботи	01.06.2023р.- 10.06.2023р.	
12.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи в бібліотеку НУК для перевірки на унікальність	10.06.2023р.	
13.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи на попередній захист	15.06.2023р.	
14.	Усунення зауважень кафедрального захисту та результатів перевірки на виявлення збігів/ідентичності/схожості роботи	16.06.2023р.- 20.06.2023р.	
15.	Розробка проекту демонстраційного матеріалу та доповіді	16.06.2023р.- 20.06.2023р.	
16.	Подання роботи рецензенту та отримання рецензії	16.06.2023р.	
17.	Захист роботи перед АК	22.06.2023р.	

Науковий керівник _____
(підпис)

Майстренко О.М.
(прізвище та ініціали)

Студент _____
(підпис)

Клічановський Е.В.
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ	7
1.1. Сутність, структура та значення експортного потенціалу держави та галузі	7
1.2. Структура та значення АПК як важливої господарської системи України	12
1.3. Передумови формування та реалізації експортного потенціалу АПК України	17
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ АПК	23
2.1. Сучасні тенденції виробництва та споживання продовольчих товарів у світі	23
2.2. Аналіз стану розвитку АПК України	29
2.3. Основні тенденції розвитку експорту продукції АПК України	35
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВАЖЛИВІСТЬ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АПК УКРАЇНИ	42
3.1. Роль експортного потенціалу АПК України у вирішенні світової продовольчої кризи	42
3.2. Стратегічні напрями розвитку експортного потенціалу продукції АПК України	48
3.3. Реалізація експортного потенціалу шляхом зміцнення фінансової безпеки АПК України	53
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні процеси інтернаціоналізації світового економічного розвитку не обходять жодну країну, яка стає чи є частиною світового господарства. Отже, зовнішньоекономічна діяльність – це одна з найбільш важливих та невід’ємних сфер економічної діяльності. Базою зовнішньоекономічної діяльності країни є її зовнішня торгівля, яка здійснюється у двох основних формах: експорт та імпорт. Вихід на будь-який зовнішній ринок – це тривалий і копіткий процес. Для вітчизняного виробника, що є важливим суб’єктом зовнішньоекономічних відносин, і для економіки в цілому експорт продукції та послуг дозволяє отримати нові можливості, розширення діяльності, збільшення прибутку. Але діяльність на зовнішніх ринках потребує більше зусиль. Підприємствам необхідно вдосконалювати технічні параметри виробництва, підвищувати продуктивність праці та якість продукції. Експортерам варто проаналізувати, чи готова їх компанія до експорту, обрати найперспективніші ринки, з’ясувати вимоги та правила на обраних ринках, знайти партнерів, обрати оптимальні для себе бізнес-моделі, вирішувати питання транспорту і логістики та пошуку шляхів зниження експортних ризиків. В даному процесі також важлива роль і участь держави.

В економіці АПК – це сукупність ланок – галузей, підгалузей, виробничих підприємств, організацій, діяльність яких тісно пов’язана з виробництвом, зберіганням, транспортуванням, переробкою та збутом продукції. АПК формується на основі агропромислової інтеграції в умовах високого рівня розвитку продуктивних сил та усупільнення виробництва. Його складовою частиною є інтеграційний продовольчий комплекс. Розвиток АПК має надзвичайно важливе значення для держави. Експорт української продовольчої продукції в умовах війни підкреслив роль держави у вирішенні глобальної продовольчої проблеми. Без сумніву, експортна діяльність і участь у світовому ринку для України і розвитку її економіки надзвичайно

важливо. Проте, як ми вияснили, проблем в даному питанні також чимало. Отже, тема кваліфікаційної роботи важлива і актуальна.

Дослідженням теоретичних питань експортного потенціалу, його нарощення, вдосконалення діяльності АПК займалися такі вітчизняні і зарубіжні науковці як Савченко М.В., Хаджинов І.В., Завидовська А.О. Гребельник О.П. Рибак І.В. Лаврів І.М. Бестужева С.В. Пасхавер Б.Й. Шебаніна О.В., Кікоть Н.Е. Надвиничний С.А. Кравченко В.О. Лисак М. Куччук Л.В. Картер С. Кононенко Л.В. Кирчата І.М., Шершенюк О.М., Деділова Т.В. Васильців Т.Г., Куницька-Іляш М.В.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних основ формування та розвитку експортного потенціалу галузі, дослідження стану та тенденцій розвитку експортного потенціалу АПК України, обґрунтування ролі України на світовому ринку як функції від рівня розвитку експортного потенціалу АПК та пропозицій щодо підвищення ефективності досліджуваної сфери.

Для досягнення поставленої мети ми сформулювали та вирішили такі завдання:

- визначити сутність, структура та значення експортного потенціалу держави та галузі;
- пояснити структуру та значення АПК як важливої господарської системи України;
- описати передумови формування та реалізації експортного потенціалу АПК України;
- встановити сучасні тенденції виробництва та споживання продовольчих товарів у світі;
- проаналізувати стан розвитку АПК України;
- визначити основні тенденції розвитку експорту продукції АПК України;
- пояснити суть проблеми та довести роль експортного потенціалу АПК України у вирішенні світової продовольчої кризи;
- сформулювати стратегічні напрями розвитку експортного потенціалу продукції АПК України;

– обґрунтувати реалізації експортного потенціалу шляхом зміцнення фінансової безпеки АПК України.

Об'єктом дослідження є процес розвитку експортного потенціалу галузі.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо формування, реалізації та використання експортного потенціалу АПК України.

Теоретичну основу дослідження складають наукові, теоретичні висновки та узагальнення вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, що містяться у монографічній, спеціальній та періодичній літературі з питань розвитку експорту та його потенціалу в окремій галузі АПК держави. *Методологічну основу дослідження* склали методи наукової абстракції, аналізу, синтезу, логічного висновку, системного підходу тощо. Для вирішення певних завдань застосовувалися такі методи: монографічний – при вивченні літературних джерел, практики формування експортного потенціалу; теоретичне узагальнення, порівняння та аналогії – для розкриття сутності досліджуваних понять; абстрактно-логічний – для здійснення теоретичних узагальнень, формування висновків та їх обґрунтування; статистичні – для аналізу структури та динаміки експорту товарів та послуг АПК.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні дані Державної служби статистики України, Національного банку України, Світового банку та ін.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи – 68 сторінок. Робота містить 4 таблиці та 26 рисунків. Список використаних джерел налічує 56 найменування на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

1.1. Сутність, структура та значення експортного потенціалу держави та галузі

Розвиток міжнародної економіки на сучасному етапі супроводжуються глобалізаційними та інтеграційними процесами, які впливаю та визначають розмаїття міжнародних економічних зв'язків. При цьому підвищується значення і роль зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) держави в розвитку національної економіки як пріоритетного напрямку і вагомого чинника.

ЗЕД – це форма господарської діяльності, ряд різних напрямків її реалізації, основними з яких є імпорт та експорт. Особливо важливим є розвиток експортної діяльності, тому, наприклад, зовнішньоекономічна політика України зорієнтована на формування та ефективну реалізацію експортного потенціалу країни [1]. Така модель розвитку національної економіки називається експортно-орієнтованою. Вона є розвитком ідеї, що розвиток саме експортної діяльності складає основу економічного зростання, дозволяє розвивати нові конкурентні переваги держави на світовому ринку.

Також розвиток експортної діяльності сприяє інтеграції України у світове господарство, тобто виступає як потенціал – не використана, але існуюча можливість задля досягнення певної мети [2].

Зовнішньоекономічні зв'язки – це система різних форм міжнародного співробітництва економічних суб'єктів різних держав, операції стосовно обігу товарів, послуг, грошей і капіталу в різних економічних і валютних зонах [3, с. 9]. Основними категоріями ЗЕД є міжнародні економічні відносини, зовнішньоекономічні зв'язки, міжнародна економіка, зовнішня торгівля, міжнародні поділ праці, експортний потенціал держави, виробнича кооперація, економічна інтеграція, світовий ринок тощо [4, с.12]. Як цілісна багатоланкова система господарювання ЗЕД в своїй

структурі має дві підсистеми – зовнішньоторговельна діяльність, міжнародна виробничо-інвестиційна діяльність [5, с. 9].

ЗЕД в Україні врегульовується різними законодавчими документами, першочерговим з них є Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [6]. За законом основними видам ЗЕД є експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили; різні види послуг; міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами; спільна підприємницька діяльність; товарообмінні операції; кооперація, кредитні та розрахункові операції, орендні операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності тощо [6] .

Самими традиційним видом зовнішньоекономічних взаємовідносин є зовнішня торгівля – взаємовідносин між покупцями, продавцями, перевізниками, які представляють собою обмін самими різними товарами та послугами. Суб'єктами міжнародної торгівлі є держави, їх утворення, міжурядові організації, юридичні та фізичні особи-підприємці. Основними суб'єктами є продавці і покупці. Проте в процесах міжнародної торгівлі беруть участь багато інших організацій, асоціацій, союзів. Їх завдання – спростити, підвищити ефективність торгових операцій.

Зростання обсягів міжнародної торгівлі вважається однією з форм прояву глобалізації [7]. Розвиток міжнародної торгівлі підвищує конкуренцію на міжнародних ринках, сприяє глобальному економічному зростанню, є чинником підвищення рівня життя населення [7]. Тобто, міжнародна торгівля відіграє дуже важливу роль у розвитку економічної діяльності держав і добробуті населення.

Міжнародна торгівля – це сукупність зовнішньої торгівлі різних країн світу, складова зовнішньоекономічних зв'язків, складається з експорту та імпорту товарів [7].

Експорт – це одна з дуже важливих форм міжнародної торгівлі. Він є чинником економічного зростання національних економік, сприяє налагодження економічних взаємозв'язків між країнами, дозволяє формувати міжнародний імідж та визначає

статус держави. Це вивіз за межі країни товарів для реалізації їх на зовнішньому ринку або товари та послуги, які виробляються всередині країни та продаються за кордон [7].

За ЗУ експорт (експорт товарів) – це продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України [6]. Окрім товарів, в ЗУ визначено експорт капіталу – вивезення за межі України капіталу у будь-якій формі з метою одержання прибутків від виробничої та інших форм господарської діяльності [6].

Експортна діяльність економічних суб'єктів як і будь-яка інша розвивається і потребує виваженого планування і аналізу. Зокрема важливим питанням є її розвиток в перспективі. А з огляду на важливість розвитку саме цього напрямку ЗЕД, рівень можливостей економіки стосовно подальшого зростання чи підвищення експорту визначають як «експортний потенціал держави».

Розглянемо детальніше сутність [8]:

- «потенціал» – від лат. сила, – це можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані;
- економічний потенціал держави – її економічні можливості, що в перспективі можуть використовуватися для забезпечення суспільних матеріальних потреб;
- економічний потенціал галузі, ділянки, сфери – сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил тощо, які можуть бути використані.

Експорт – це вивіз за кордони країни товарів для продажу їх на зовнішньому ринку або ж ту кількість та вартість товарів, що експортуються за кордон [9]. Як важливий чинник зростання національної економіки експорт втілює сутність потенціалу, неявної здатності досягнення поставленої цілі, розв'язання певних задач соціально-економічного розвитку [9].

Таким чином, експорт має дуальний смисл. І для економістів та уряду постає питання методології проектування напрямів його формування, розвитку та підвищення.

Як складна за змістом категорія, «експортний потенціал держави» потребує визначення. На рис. 1.1. представлені варіанти, запропоновані науковцями.

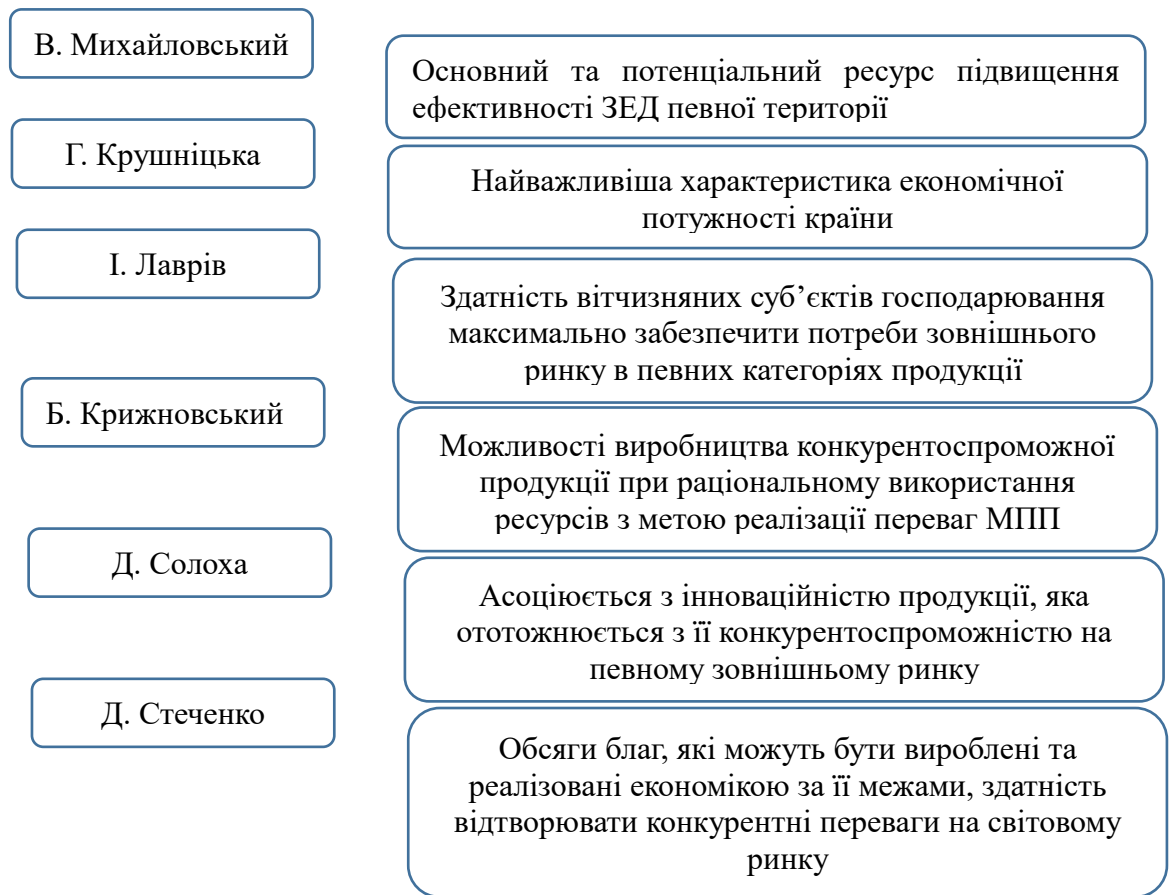

Рис. 1.1. Дефініції поняття «експортний потенціал держави»

Джерело: складено автором на основі [9]

Таким чином, експортний потенціал – це здатність економіки (галузі) виробляти та експортувати товари, ресурси, послуги, створювані всіма економічними суб'єктами даної держави (галузі) за певний час, утримувати конкурентні переваги на світовому ринку, пристосовуватися до мінливого зовнішнього середовища, можливість збільшувати чи зменшувати обсяг і асортимент товарів (галузі) за потребами.

Експортний потенціал мають економічні суб'єкти всіх рівнів – підприємство, галузь, регіон, національна економіка, оскільки вони можуть брати участь у зовнішній торгівлі.

Структура експортного потенціалу держави – це ряд його рівнів, що представляє

певну ієрархію.

I. Експортний потенціал країни – сукупність експортних потенціалів галузей;
– експортний потенціал галузі – сукупність експортних потенціалів підприємств.

II. Експортний потенціал держави – сукупність експортних потенціалів її регіонів.

Експортний потенціал країни формується під впливом ряду чинників – рис. 1.2.

Рис. 1.2. Чинники формування та зростання експортного потенціалу держави

Джерело: складено автором на основі [9]

Варто зазначити, що експортний потенціал держави має тісний взаємний зв'язок з конкурентоспроможністю продукції на експорт та конкурентними перевагами держави на міжнародних ринках [12]. Звідси, чинники, які впливають на конкурентоспроможності продукції є чинниками формування та зростання експортного потенціалу.

Отже, експортний потенціал – це складова економічного потенціалу національної економіки (її галузі), можливість виробляти конкурентоспроможну на міжнародному ринку продукцію. Експортний потенціал визначає перспективи торговельно-економічних відносин між державами, а його рівень залежить від ефективності управління.

1.2. Структура та значення АПК як важливої господарської системи України

Агропромисловий комплекс (АПК) – сукупність галузей економіки, основним завдання яких є виробництво сільськогосподарської продукції, а також її промислову переробку та реалізацію споживачеві [13]. Всі галузі функціонують у тісному взаємозв'язку.

Як форма суспільного поділу праці, АПК складається з трьох основних сфер виробництва – рис. 1.3. [13].

Рис. 1.3. Структура АПК

Джерело: розробка автора

АПК – це багатогалузева виробнича система, друга після промисловості ланка економіки. У Великій українській енциклопедії розглядають поділ АПК на 4 сфери діяльності [14]:

– сільське господарство – ядро АПК. Ця галузь включає:

- а) рослинництво;
- б) тваринництво;

- с) рибальство;
- д) фермерські господарства;
- е) особисті селянські та підсобні господарства тощо;
- галузі й служби, які забезпечують сільське господарство засобами виробництва і матеріальними ресурсами. Це фондоутворюючі:
 - а) тракторне та сільськогосподарське машинобудування;
 - б) виробництво мінеральних добрив;
 - с) виробництво біопрепаратів, засобів захисту, ветеринарних препаратів та ін.;
 - д) виробництво кормів;
- галузі з переробки сільськогосподарської сировини:
 - а) харчова промисловість;
 - б) галузі з первинної переробки сировини для легкої промисловості;
- інфраструктурний блок, тобто виробництва, які займаються такими видами діяльності:
 - а) заготівля сільськогосподарської сировини;
 - б) транспортуванням;
 - с) зберіганням;
 - д) торгівля споживчими товарами;
 - е) підготовка кадрів для сільського господарства;
 - ф) будівництво у галузях АПК.

Галузі АПК з переробки певних видів продукції рослинництва чи тваринництва називають галузевими АПК. Самі важливі з таких галузей:

- з рослинництва – зернопродуктова, бурякоцукрова, плодо-овочеконсервна, льонопромислова та інші;
- з тваринництва – молочнопромислова, м'ясопромислова, птахопромислова тощо.

В територіальній структурі АПК виокремлюють такі одиниці – рис. 1.4. [15].

Одна з важливих підгалузей АПК – харчова промисловість. Вона є провідною переробною структурної ланкою. Розміщення її окремих галузей виробництва залежить від ступеня впливу на них факторів забезпечення від сировини та потреб

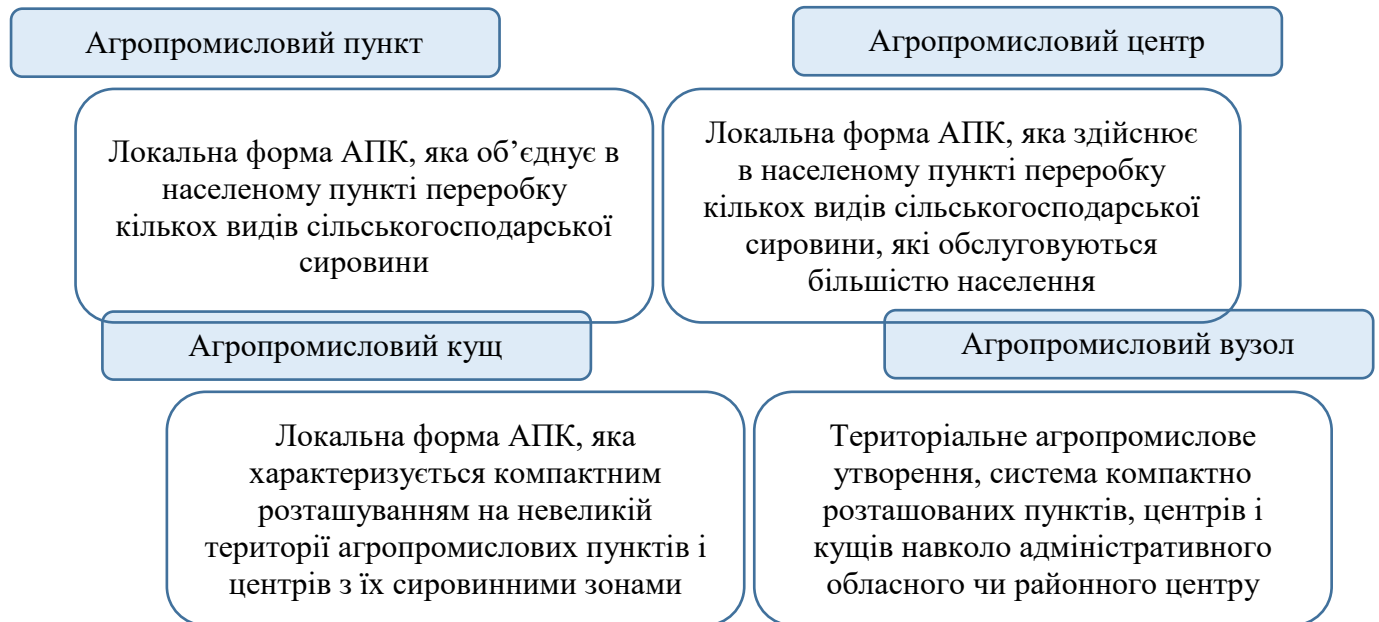

Рис. 1.4. Ланки територіальної структури АПК

Джерело: розроблено автором на основі [15]

споживачів. З огляду на це виділяються три групи галузей харчової промисловості [15]:

– які переробляють не- або мало-транспортабельну сировину; мають високі норми її витрат, обмежені терміни зберігання; продукують продукцію транспортабельну та здатну до зберігання. Галузі розміщуються орієнтовно джерел відповідної сировини. Це цукрова, олійно-жирова, консервна, маслоробна, спиртова, крохмале-патокова промисловості;

– які переробляють транспортабельну сировину, але продукують продукцію малотранспортабельну або обмежу в термінах зберігання. Такі галузі розміщуються в районах ближчих до споживачів готової продукції. Це – хлібопекарська, кондитерська, молочна, макаронна промисловості, а також пивоварна, виробництва безалкогольних та слабоалкогольних напоїв;

– які можуть бути розміщені і наближено до районів зосередження сировини, і наближено до районів споживання готової продукції. Ці галузі відрізняються, оскільки мають стадії технологічного процесу, які можуть бути територіально відокремленими. Так, первинні стадії переробки сировини здійснюються в районах виробництва сировини, завершальні стадії переробки напівфабрикатів – в районах споживання. Це галузі виробництва – м'ясна, борошномельна, тютюнова, виноробна.

За природно-кліматичними зонами розрізняють зональні АПК. Вони залежать від впливу природних умов відповідної зони – розміщені у межах Полісся, Лісостепу і Степу України [15].

Важливим за призначенням і кінцевим використанням продукції є поділ АПК на два основних підкомплекси:

– агропродовольчий підкомплекс – виробництво продуктів харчування і сировини для виробництва продовольчих товарів – харчова, муко-мельно-круп'яна, м'ясо-молочна промисловості, торгівля сільськогосподарськими товарами повсякденного вжитку, громадське харчування, галузі, які постачають підприємствам даної групи необхідні засоби виробництва [16];

– підкомплекс непродовольчих товарів – виробництво сільськогосподарської сировини для непродовольчих товарів, легка промисловість – всі підгалузі, які використовують цю сировину, – виробництво тканин, одягу, трикотажу, взуття, шкіряно-хутряних та інших виробів і промисловість, що постачає ці галузі засобами виробництва [16].

Сільське господарство у будь-якій країні світу є життєво необхідною і тому важливою галуззю. Продуковані ним блага дозволяють задовольняти основні потреби населення. З іншого боку, сільське господарство сприяє розвитку національної економіки.

Як висококонкурентна галузь, сільське господарство сприяє розвитку ринкової економіки, економічної системи, в якій існує певний порядок і саморегуляція через дію основних законів такої системи – законів попиту і пропозиції та їх рівноваги. І

сільське господарство, особливо в Україні, відіграє дуже важливу роль в становленні ринкової економіки завдяки своїм специфічним властивостям. В цій галузі економіки завжди діє багато незалежних підприємств, які є виробниками дуже схожих товарів. Отже, частка кожного виду сільськогосподарської продукції в її загальному обсязі незначна, тобто частка кожного підприємства на ринку також невелика і між ними існує висока конкуренція. В сільському господарстві практично неможлива монополія. І як результат – в галузі створюються умови для існування ринкового середовища, що, в свою чергу, сприяє розвитку інших секторів економіки.

Сьогодні про АПК можна стверджувати, що він є пріоритетним сектором національної економіки, оскільки основою агропромислового виробництва є сільське господарство – продовольча база для суспільства, джерелом сировини для багатьох галузей промисловості. Його рівень розвитку визначає обсяги продуктів харчування, робочі місця на підприємствах АПК, величину ВВП, що в сукупності впливає на зростання доходів населення, оплату праці, рівень життя.

На сучасному етапі економічного розвитку агропромисловий сектор України є однією з найважливіших ланок економічних систем більшості країн світу з ринковою економікою [17]. Пріоритетність розвитку АПК в Україні і його основних галузей визначається їх важливим значенням: для населення – можливість забезпечити продовольчими товарами, для промисловості України – забезпечує сировиною її галузі, а для зовнішньої торгівлі – виробництво товарів на експорт.

Великі масштаби сільськогосподарського землекористування, родючі землі на території країни, висока продуктивність праці на сільськогосподарських підприємствах є основою формування та розвитку виробничого потенціалу АПК. Як і будь-яке інше, виробництва у всіх сферах і галузях АПК розвиваються в напрямку підвищення економічної та соціально-економічної ефективності, тобто нарощування обсягів виробництва і, відповідно, споживання продуктів харчування і товарів широкого вжитку з сільськогосподарської сировини на душу населення. Зростання рівня задоволення власних потреб та зростання виробничих потужностей

підштовхуватиме виробників до пошуку нових ринків збуту тобто виходу на міжнародні ринки.

Отже, АПК України є одним з головних джерел експорту і відіграє важливу роль у процесі входження України у світовий ринок, розвитку міжнародних економічних відносин. І в перспективі на майбутні періоди важливо формувати та розвивати як виробничий, так і експортний потенціал даної господарської системи.

1.3. Передумови формування та реалізації експортного потенціалу АПК України

Експортний потенціал властивий різним економічним суб'єктам на усіх рівнях – підприємствам, галузям, регіонам країн, національним економікам, групам держав. Зазначені суб'єкти реалізують свій експортний потенціал розвиваючи зовнішню торгівлю, зокрема, експорт. При цьому експортний потенціал країни складається з експортних потенціалів окремих галузей, а експортний потенціал галузі – з експортних потенціалів окремих підприємств [9].

За визначеннями статистичної комісії ООН, експорт – це вивезення з країни товарів, виготовлених, вирощених чи добутих, раніше завезених через кордон і перероблених на митній території країни; раніше завезених, переробка яких відбувалася під митним контролем; раніше завезених, що не піддавалися в країні експорту якій-небудь переробці, тобто реекспорт вивезення за кордон [19]. Експортний потенціал – це можливість і здатність країни експортувати наявні і збільшувати експорт нових продуктів, ресурсів та послуг [19].

Експортний потенціал залежить від виробничих можливостей економіки чи галузі та конкуренції на зовнішніх ринках збуту експортованої продукції. Тому ми можемо стверджувати, що:

- внутрішні фактори – це ресурсний і сировинний потенціал, можливості промислового виробництва, людські ресурси; науковий та інвестиційно-інноваційний

потенціал, інноваційні процеси та комунікації [19];

– зовнішні чинники – це чинники ринкової дії: попит, пропозиція, умови конкуренції на ринку, інституційний фактор тобто система міжнародних інститутів регулювання та координації світових товарних потоків [19].

В процесах експорту аграрної продукції ціноутворення під час укладання зовнішніх контрактів має важливе значення. Наслідки впливу можуть бути і позитивними, і негативними. Експортні ціни – це ціни виробників або зовнішньоторговельних організацій на світовому ринку [19]. Вони встановлюються на основі власних витрат та величини нормативного прибутку виробника, включають витрати на доставку товару до пункту, обумовленого контрактом та збори за митне оформлення товару.

Свої особливості має ціноутворення інноваційної аграрної продукції. Інноваційні продукти відрізняються новизною, мають індивідуальний характер, встановити тверді ціни на ці продукти немає можливості, вони залежать від величини витрат на створення нововведення. Для інноваційної аграрної продукції застосовують диференційовані методи ціноутворення стосовно окремих об'єктів у відповідності до особливості їх формування.

Варто зазначити, що експортні ціни в ринкових умовах повинні бути адаптивними – оперативно відображати зміни в попиті й пропозиції, конкурентному середовищі, у витратах самих виробників [19]. Залежно від ситуації застосовуються такі способи адаптації експортних цін: встановленням різних надбавок і знижок, зниженням або підвищенням рівня ціни, квотами, субсидіями тощо.

Згідно чинного законодавства України експортери звільняються від сплати непрямих податків за окремими категоріями товару, тобто ціни цих експортних товарів звільняються від податку на додану вартість та акцизного збору. При цьому стримують розвиток і негативно впливають на рівень розвитку експортного потенціалу експортні бар'єри, які включають експортне мито – податок, що стягується з кожного товару, який вивозиться за кордон. Також уряд може вживати заходи, які

перешкоджають вивозу з території країни тих товарів, попит на які з боку національних споживачів незадоволений або вивезення небажане з певних причин. В цьому випадку впроваджуються експортні квоти – обмеження на вивезення з метою забезпечення внутрішніх споживачів достатніми резервами товарів і за помірними цінами. Це обґрунтовується бажанням стримати виснаження природних ресурсів, підвищити експортні ціни через обмеження поставок на зовнішні ринки (рис. 1.5.).

Рис. 1.5. Методи регулювання експортної діяльності

Джерело: розроблено автором на основі [19]

На нашу думку, національна економіка має можливості повністю забезпечувати власні потреби в сільськогосподарській продукції і виробляти продукцію для експорту.

Головною передумовою ефективної реалізації експортного потенціалу та створення національного багатства при, відповідно, низьких витратах виробництва є наявність конкурентного середовища в агропромисловій галузі [20]. Експортний потенціал АПК відображає спроможність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності постійно виявляти та відтворювати свої конкурентні переваги на світовому ринку продукції АПК відповідно до умов середовища, що постійно змінюється [20]. При цьому виробництво продукції АПК має низку специфічних особливостей. Їх варто враховувати при формуванні конкурентних переваг країни на міжнародних ринках.

Головними конкурентними перевагами вітчизняних виробників аграрної продукції та галузі є [20]:

- сприятливі ґрунтово-кліматичні умови для продукування сільськогосподарської продукції;
- висококваліфікований обслуговуючий персонал;
- розгалужена мережа транспортного сполучення;
- ефективне поєднання ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції й близькість до міжнародних ринків;
- висока забезпеченість земельними ресурсами в господарствах у порівнянні з європейськими країнами;
- значні масштаби сільськогосподарського землекористування;
- родючі землі.

Разом з тим, конкурентні переваги виробництва продукції АПК в Україні обмежуються рядом негативних чинників [19, 20]:

- недостатній рівень людського капіталу;
- малоефективна та витратна маркетингова інфраструктура
- недостатні інвестиції в перспективні експортно-орієнтовані проекти;
- висока енергоємність та матеріаломісткість продукції;
- висока потреба у оборотних коштах;
- концентрація окремих видів виробництва у домогосподарствах;
- невідповідність продукції міжнародним стандартам;
- висока частка в структурі експорту продукції АПК з низьким рівнем обробки.

З боку уряду і держави регулювання експорту продукції АПК здійснюється рядом Законів України. Вони регулюють експортну діяльність та сприяють формуванню конкурентних переваг за продукцією АПК на зовнішніх ринках [21, 22, 23, 24, 25, 26]: Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів, Про безпечність та гігієну кормів, Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів, Про державний контроль за дотриманням законодавства про

харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин, Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною, Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення законодавства України у сфері насінництва та розсадництва у відповідність з європейськими та міжнародними нормами і стандартами (набрання чинності відбудеться 10.06.2023).

Отже, представимо систему формування експортного потенціалу продукції АПК з урахуванням зазначених напрямків вирішення проблемних питань – рис. 1.6.

Рис. 1.6. Система формування експортного потенціалу АПК

Джерело: розроблено автором на основі [20]

Система напрямків формування експортного потенціалу АПК, представлена рис. 1.6., реалізується разом і в логічній послідовності з методами регулювання експортної діяльності (рис. 1.5.). Спільні зусилля в даному завданні координує уряд України. Так в жовтні 2019р. Кабінет Міністрів України схвалив Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року. В документі вказано, що протягом останнього десятиліття (2009-2019pp.) АПК став однією з ключових галузей національної економіки. Лиш у 2017р. в АПК було створено 17% ВВП країни [27]. Отже, важливість сільського господарства для національної економіки є помітною. В тому числі і в

контексті зовнішньої торгівлі. Розуміючи роль, яку відіграє Україна в плані забезпеченні глобальної продовольчої безпеки, Стратегія має тісний зв'язок з розширенням участі України в досягненні Цілей Сталого Розвитку ООН. Це стосується в пергу чергу подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення раціону харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства [27].

Реалізація виробничого та експортного потенціалу АПК заплановано й спрогнозовано у цілях, передумовах та меті Стратегії – забезпеченні активної присутності України на світовому ринку продовольства, зважаючи на зростаючий зовнішній попит та наявність нереалізованого експортного потенціалу галузі за умови неодмінного дотримання вимог щодо забезпечення продовольчої безпеки країни [27].

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ АПК

2.1. Сучасні тенденції виробництва та споживання продовольчих товарів у світі

Кількість голодуючих у світі постійно зростає починаючи з 2018р., коли їх було 112,7 млн. За даними Мінфіну, кількість людей у світі, що зіштовхнулися з голодом, за останній рік зросла на третину і досягла 257,8 млн. осіб [39].

У 2022р. в семи країнах жителі зіштовхнулися з голодом, наслідки якого GNAFC оцінює як катастрофічні – Сомалі, Південний Судан, Ємен, Афганістан, Гаїті, Нігерія та Буркіна-Фасо. В десятку країн/територій із найбільшою кількістю людей, які переживають кризову ситуацію з продовольчою безпекою, GNAFC включила Україну: 8,9 млн осіб, чверть населення країни [30]. Зниження та утруднення економічної активності, підвищення цін на продукти харчування та опалення, зниження доходів населення і, в загальному, зниження купівельної спроможності в Україні стали наслідком війни, спровокованої Росією.

У доповіді GNAFC наголошується, що у 2022р. економічні потрясіння стали першим чинником в порівнянні з іншими конфліктами гострої нестачі продовольства у світі. Війна Росії в Україні негативно вплинула на сільськогосподарське виробництво та торгівлю у Чорноморському регіоні. Це привело до зростання світових цін на продовольство у першій половині 2022р. Найбільше постраждали країни з низьким рівнем доходу, які суттєво від імпорту продовольства. Ціни на продовольство залишаються високими, а у 38 із 58 країн, у яких є ознаки голоду і продовольча інфляція перевищила 10% [30].

Дослідження динаміки обсягів виробництва сільськогосподарських продуктів дозволила виділити основні продукти і тенденції, які спостерігалися протягом останніх 5 років – рис. 2.1., табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Перелік продовольчих продуктів, обсяги виробництва яких найбільші в світі

Рік				
2021	2020	2019	2018	2017
Зернові, первинні				
Цукрові культури первинні				
Цукрова тростина				
Яйця курячі в шкаралупі, свіжі				
Кукурудза (кукурудза)				
Овочі				
Молоко, всього				
Фрукти				
Коренеплоди та бульби, всього				
Рис	Рис	Пшениця	Рис	Пшениця
Пшениця	Пшениця	Рис	Пшениця	Рис
Сире молоко великої рогатої худоби				
Олійні культури, макуха		Плоди олійної пальми		Олійні культури, макуха
Плоди олійної пальми		Олійні культури, макуха		Плоди олійної пальми
картопля				
Соеві боби		М'ясо, всього	Соеві боби	
М'ясо, всього		Соеві боби	М'ясо, Всього	
Маніока, свіжа				Цукровий буряк
Овочі інші свіжі				
Цукровий буряк				Маніока, свіжа
Олійні культури, нафтовий еквівалент				
Помідори		Пиво ячмінне, солодове		
Цитрусові, всього	Пиво ячмінне, солодове		Помідори	
Ячмінь	Тростинний або буряковий цукор-сирець			
М'ясо, птиця	Цитрусові	Ячмінь	Цитрусові	Ячмінь
Сире молоко буйволиць	Ячмінь	Цитрусові	Ячмінь	Цитрусові
Банани	Сире молоко буйволиць			Знежирене молоко корів
М'ясо курей	М'ясо, Птиця			Сире молоко буйволиць
М'ясо свинини	Знежирене молоко корів			М'ясо, птиця
Цибуля ріпчаста та шалот	Банани	Банани	М'ясо свинини	

Джерело: розроблено автором за даними [28]

Ми можемо спостерігати, що найбільші обсяги виробництва в світі характерні для зернових, цукрових культур первинних, цукрової тростини, яєць курячих, кукурудзи, овочів, молока, фруктів, коренеплодів та бульби. Причому тенденція не змінюється протягом 5р. дослідження. Наступні позиції з перемінним успіхом займають рис і пшениця. Тенденції щодо інших продуктів мінливі, проте їх перелік залишається практично незмінним, змінюються позиції.

Динаміка обсягів світового виробництва основних сільськогосподарських продуктів в тонах представлена на рис. 2.2.

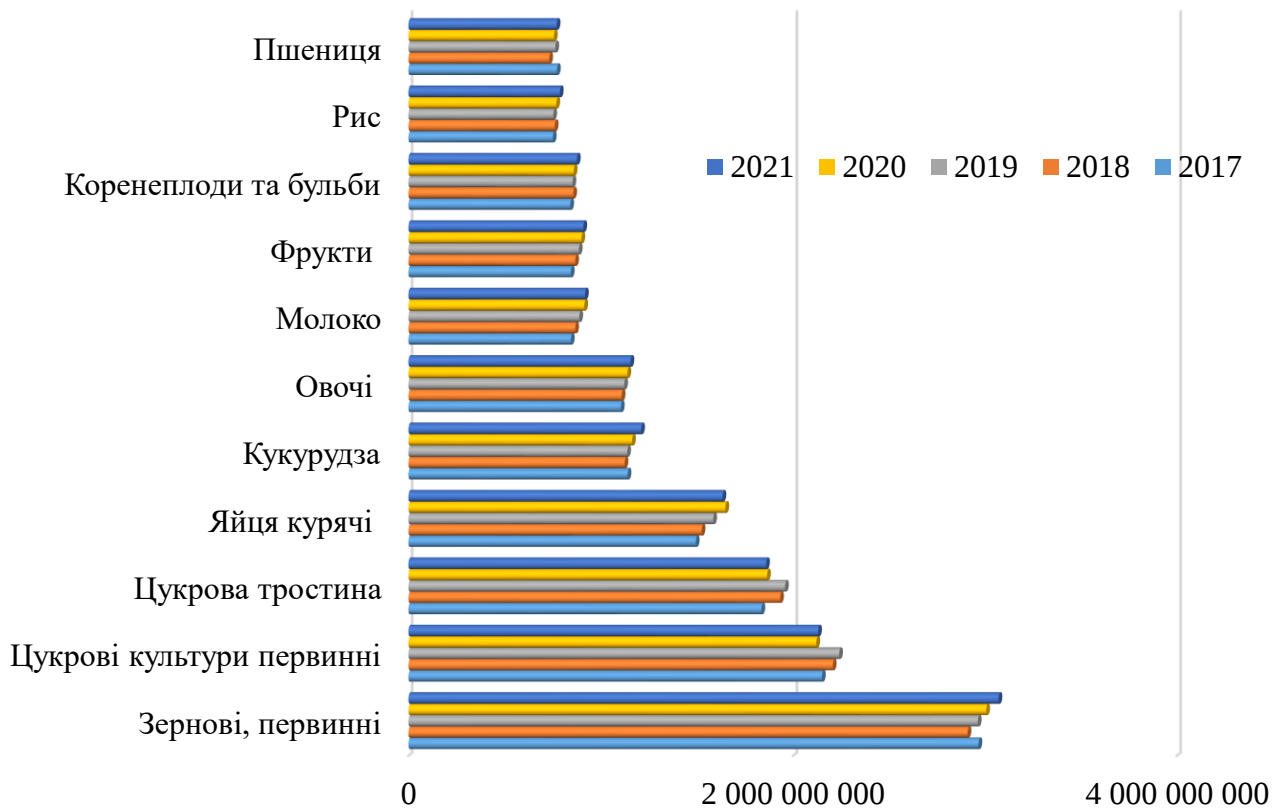

Рис. 2.1. Динаміка обсягів світового виробництва основних сільськогосподарських продуктів, тон

Джерело: розроблено автором за даними [28]

Стала тенденція до збільшення спостерігається для овочів, фруктів та молока. Обсяги інших продуктів демонструють варіацію.

Країни світу відрізняються різними умовами виробництва продукції АПК, тому ми виявили основних 30 країн імпортерів та експортерів перероблених продуктів харчування та агропродукції – табл. 2.2., 2.3. Перше місце займають США в обох списках, на другому місці країн-імпортерів Китай, на третьому – Німеччина. Вона ж займає друге місце в списку країн-експортерів, а Китай в цьому списку на 5 позиції.

Україна потрапила в другий список країн-експортерів перероблених продуктів харчування та агропродукції, в якому займає 29 позицію.

Таблиця 2.2.

Список 30 найбільших країн-імпортерів групи товарів «Перероблені продукти харчування та агропродукція» в 2022р.

1	Сполучені Штати Америки	11	Канада	21	Філіппіни
2	Китай	12	Республіка Корея	22	Китай, спец. адмін. р-н Гонконг
3	Німеччина	13	Індія	23	Туреччина
4	Великобританія та Північна Ірландія	14	Польща	24	Австрія
5	Франція	15	Малайзія	25	Швеція
6	Нідерланди	16	Індонезія	26	Данія
7	Японія	17	В'єтнам	27	РФ
8	Італія	18	Австралія	28	Таїланд
9	Іспанія	19	Мексика	29	Швейцарія
10	Бельгія	20	Сінгапур	30	Саудівська Аравія

Джерело: розроблено автором за даними [31]

Таблиця 2.3.

Список 30 найбільших країн-експортерів групи товарів «Перероблені продукти харчування та агропродукція» в 2022р.

1	Сполучені Штати Америки	11	Малайзія	21	Туриці
2	Німеччина	12	Польща	22	Сінгапур
3	Нідерланди	13	Таїланд	23	В'єтнам
4	Франція	14	Іспанія	24	Австрія
5	Китай	15	Великобританія та Північна Ірландія	25	Данія
6	Індонезія	16	Індія	26	РФ
7	Італія	17	Ірландія	27	Еквадор
8	Бельгія	18	Мексика	28	Австралія
9	Бразилія	19	Аргентина	29	Україна
10	Канада	20	Нова Зеландія	30	Швейцарія

Джерело: розроблено автором за даними [31]

В 2022р. ми можемо спостерігати певне скорочення обсягів зовнішньої торгівлі в світі – рис. 2.2., причому обсяг експорту протягом досліджуваного періоду був дещо нижчий за обсяг імпорту. В 2021р. після пандемії в світі спостерігалось суттєве підвищення активності. Очевидно, що війна Росії в Україні негативно вплинула на зовнішню торгівлю. А графік обсягів експорту та імпорту тими ж продуктами в Україні підтверджує наші висновки – підвищення показників в 2021р. змінилося

суттєвим зниженням в 2022р. (рис. 2.3.). Також варто відмітити суттєву різницю між експортом та імпортом перероблених продуктів харчування та агропродукції на користь експорту. Тобто, навіть в таких важких умовах можливості України виробляти та продавати продукції АПК іншим країнам є.

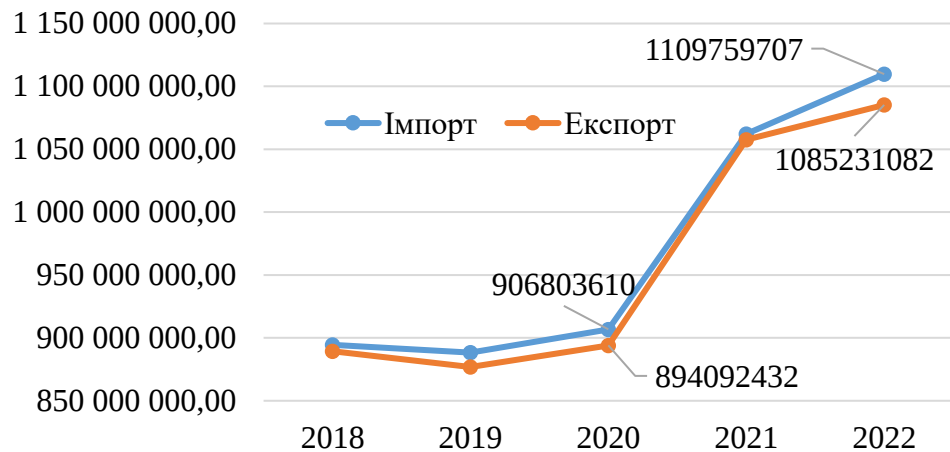

Рис. 2.2. Динаміка обсягів світового імпорту і експорту перероблених продуктів харчування та агропродукції

Джерело: розроблено автором за даними [31]

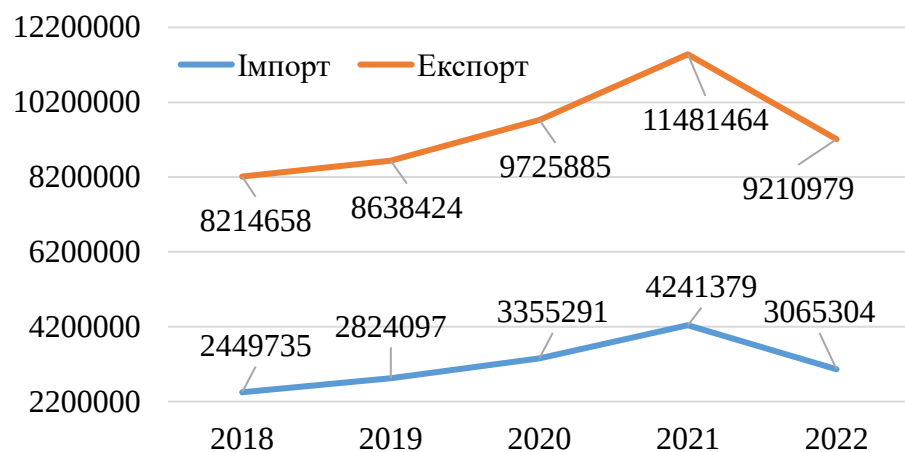

Рис. 2.3. Динаміка обсягів українського імпорту і експорту перероблених продуктів харчування та агропродукції

Джерело: розроблено автором за даними [31]

28.03.2023р. у Брюсселі відбулася щорічна 15-та конференція Forum for the Future of Agriculture. Основні тези, представлені на рис. 2.4. пояснюють основні

тенденції і стан розвитку сільського виробництва та світового ринку продовольства. Також ми можемо бачити, які перспективні напрями розвитку варто планувати.

Глобальна зміна АПК за рахунок кругової економіки	Вичерпання природних ресурсів відбувається дедалі швидше
АПК не вирішує проблему продовольчої кризи	Виробляти якнайбільше найдешевшої їжі – це помилкове рішення
Проблеми з доступом до продовольства у розвинених країнах	Для уникнення загрози фермерству, його потрібно трансформувати
Чотири основні напрями діяльності встановлено	Необхідність поєднати зусилля практиків, науки та інновації
Формування здорового ставлення до екосистем	Найсучасніші інструменти і технології для фермерів
Надвеликі компанії – глобальні лідери в АПК	Штучний інтелект є рішенням для АПК
Уряди мають сприяти інноваціям	Розвиток ринків засобів біологічного захисту рослин
Відповідальність кожної людини і підтримка інновацій виробників	

Рис. 2.4. Глобальні тренди, які визначають майбутнє сільського господарства

Джерело: розроблено автором за даними [32, 33]

АПК не може вирішує проблему продовольчої кризи, яка розвивається в світі протягом тривалого часу. Не зважаючи на високі результати виробників продовольства, які могли б задовольнити потреби більше ніж 10 млрд людей, через нерівномірний доступ до ресурсів і недосконалість систем їх розподілу продуктів не вистачає 8 млрд людей, які проживають на планеті зараз.

Здешевлення продуктів харчування приводить до надлишкових їх обсягів, які викидають в одних регіонах, допускаючи голод в інших і шкоду екології.

Основними напрями діяльності на вирішення проблем є скорочення CO₂ під час виробництва, збереження біорізноманіття, перехід на більш корисні продукти та скорочення кількості харчових відходів [32, 33].

Використання фермерами найсучасніших інструментів і технологій для дозволить їм працювати без завдання незворотної шкоди ґрунту та іншим природним ресурсам. Важлива підтримка держав в плані створення сприятливих юридичного й політичного середовищ для розвитку інновацій.

2.2. Аналіз стану розвитку АПК України

Аграрний сектор в Україні є однією з найважливіших галузей економіки.

У 2023р. в Україні очікується збільшення обсягів виробництва зернових культур, що є сталою тенденцією останніх років [34, 35]. За останні роки Україна стала одним з найбільших експортерів зернових культур в світі. В 2023р. продовжують збільшуватися посівні площі пшениці, ячменю та кукурудзи, вирощують соняшник, сою та інші олійні культури. Зернові культури є основою раціону тварин, тобто, збільшення їх виробництва приведе до збільшення виробництва м'яса та молока.

В Україні продовжують розвивати органічні виробництва, в результаті виробники отримують високоякісну продукцію, задовольняючи попит на натуральні продукти, тим самим формують звичку споживати здорову їжу.

Збільшення витрат на паливо, добрива та інші матеріали, необхідні для ефективного виробництва в галузі, призводить до підвищення його вартості тобто витрат. Збільшення витрат, в свою чергу, провокує підвищення цін на сільськогосподарську продукцію. При цьому попит на продукцію аграрного сектору України зберігається на високому рівні як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку [34].

За даними The Food and Agriculture Organization of the United Nations в Україні виробляється багато різних сільськогосподарських продуктів. На їх список впливають кліматичні умови та наявність родючих посівних площ. В табл. 2.4. представлені види сільськогосподарської продукції за 2017-2021рр., за найбільшими обсягами в натуральних одиницях.

Таблиця 2.4.

Перелік продовольчих продуктів, обсяги виробництва яких найбільші в світі

2017	2018	2019	2020	2021
Пшениця	Кукурудза			
Кукурудза	Пшениця			
Картопля				
Цукровий буряк	Насіння соняшнику			
Насіння соняшнику	Цукровий буряк			
Ячмінь				
Соеві боби				
Помідори	Насіння ріпаку або рапсу			
Насіння ріпаку або рапсу	Помідори			
Капустяні				
Гарбузи, кабачки та гарбузи	Яблука	Гарбузи, кабачки та гарбузи		
Горох, сухий	Гарбузи, кабачки та гарбузи	Яблука		
Яблука	Огірки та корнішони		Цибуля ріпчаста та шалот	Огірки та корнішони
Цибуля ріпчаста та шалот			Огірки та корнішони	Цибуля ріпчаста та шалот
Огірки та корнішони	Овочі інші свіжі			
Овочі інші свіжі	Морква і ріпа			
Морква і ріпа	Горох, сухий		Овес	Жито
Жито	Виноград	Кавуни	Горох, сухий	
Овес			Жито	Овес
Виноград	Кавуни	Виноград	Кавуни	
Кавуни	Жито	Жито	Виноград	Виноград
Сливи та терни	Вишні	Зелений часник	Пшоно	Зелений часник
Сорго	Сливи та терни	Сорго	Зелений часник	Пшоно
Зелений часник	Сорго	Сливи та терни	Чилі та перець, зелені	Вишні
Гречана крупа	Зелений часник	Чилі та перець, зелені	Вишні	Сливи та терни
Чилі та перець, зелені	Груші	Пшоно	Сливи та терни	Чилі та перець, зелені
Вишні	Чилі та перець, зелені	Вишні	Груші	Сорго
Груші	Гречана крупа	Груші	Волоські горіхи	Груші
Волоські горіхи	Волоські горіхи	Волоські горіхи	Сорго	Волоські горіхи
Абрикоси	Абрикоси	Дині та інші баштанні культури	Гречана крупа	Гречана крупа

Джерело: розроблено автором за даними [28]

Основними культурами є пшениця, кукурудза, картопля, цукровий буряк, насіння соняшнику, ячмінь, соєві боби, помідори, насіння ріпаку або рапсу, капуста, гарбузи, кабачки та кавуни, горох, яблука, цибуля ріпчаста та шалот, огірки та корнішони, овочі, морква і ріпа, жито, овес, виноград, сливи та терни та ін. [28].

Динаміку обсягів виробництва сільськогосподарської продукції (10 культур з найбільшими обсягами в 2021р.) представимо на рис. 2.5.

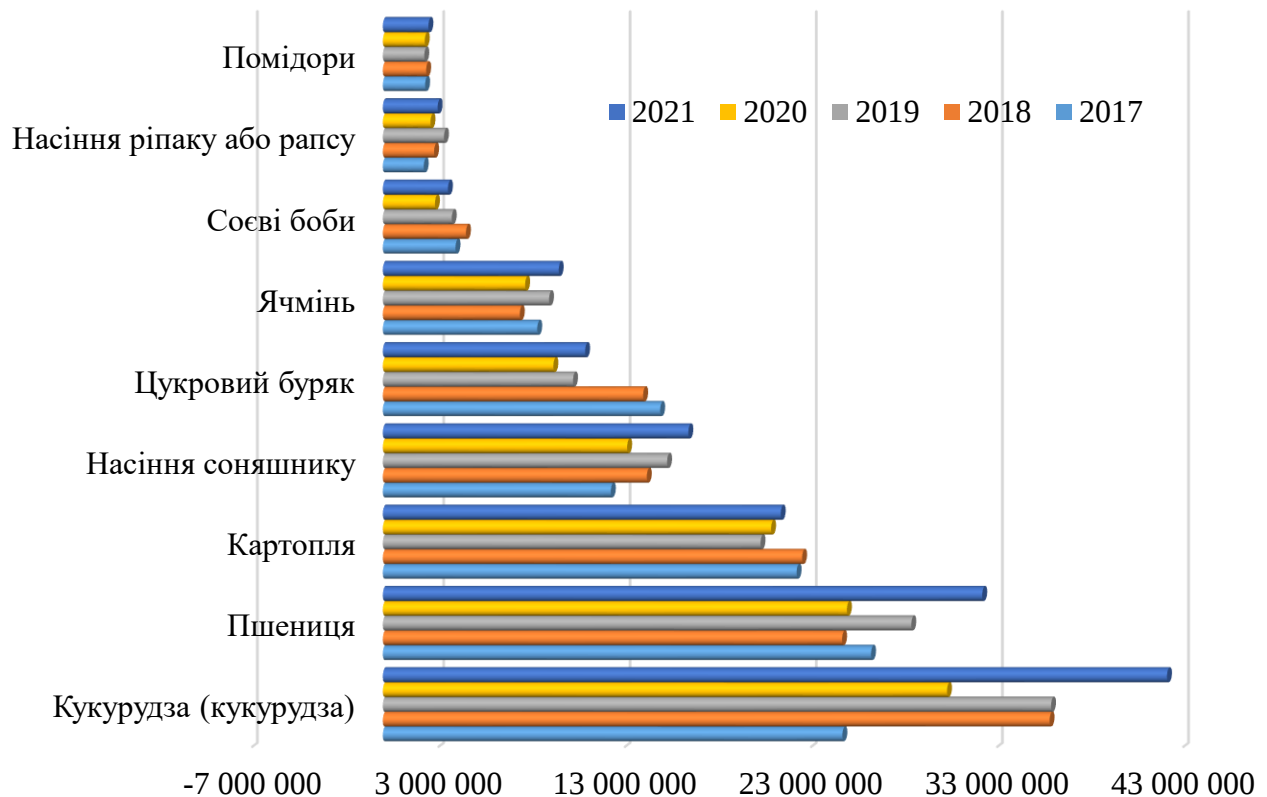

Рис. 2.5. Динаміка виробництва основних видів агропродукції, тон

Джерело: розроблено автором за даними [28]

Отже, ми можемо спостерігати значну варіацію обсягів. В 2021р. значно більше виростили кукурудзи, пшениці та соняшнику в порівнянні з минулими роками.

Слідуючи тенденціям і з урахуванням умов війни, в Україні у 2023р. обсяги виробництва валової продукції тваринництва скоротяться [36]. За прогнозами спеціалістів Інституту аграрної економіки, показник зменшиться на 2,2% проти 2022р., зменшення обсягів виробництва передбачається по продукції вирощування

великої рогатої худоби та свиней, молока та яйцям, по інших видах тваринницької продукції, найбільше – по вівчарству; наприклад, очікується зменшення виробництва вовни, на 30 %, вирощування великої рогатої худоби – майже на 12 %. Прогнозується зростання виробництва курятини.

Динаміка основних результатів тваринництва за 2017-2021рр. представлена на рис. 2.6. В 2021р. Ми спостерігаємо зниження кількості яєць, причому в 2019р. Їх виробництво було найбільшим. Надої молока рівномірно зменшуються, проте не різко. Виробництво м'яса практично не змінювалося.

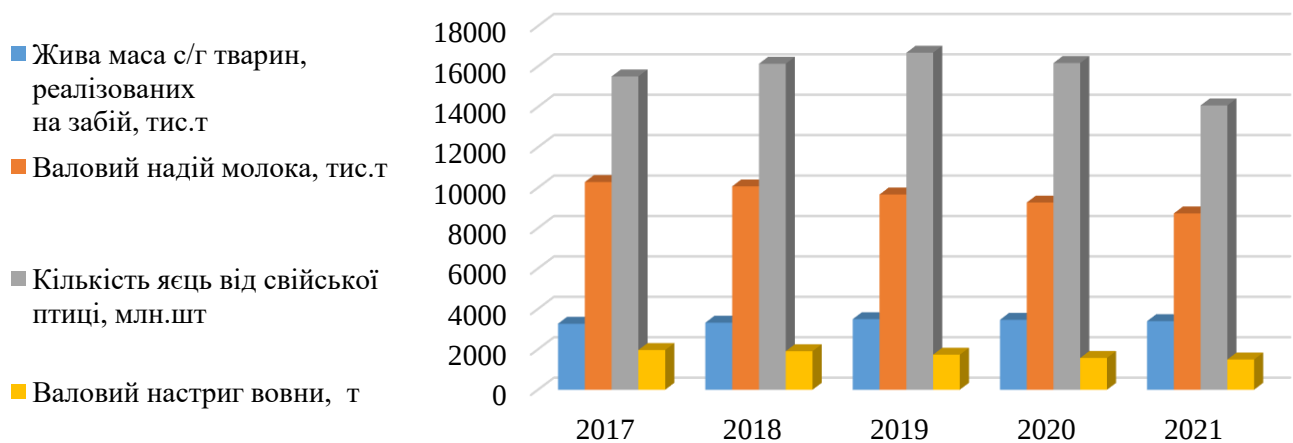

Рис. 2.6. Динаміка виробництва продукції тваринництва,

Джерело: розроблено автором за даними [37]

В тваринництві у 2022-му скоротилося поголів'я корів на 13%, галузь недоотримала майже 1 млн т молока. Порівняно з промисловими господарствами населення скорочує виробництво молока та вирізає худобу більш суттєво [36].

В 2023р. прогнозується відновлення довоєнних тенденцій розвитку тваринництва проти суттєвого спаду внаслідок окупації та воєнних дій у 2022р., проте виробництво валової продукції тваринництва за прогнозами зменшиться на 2,2% в порівнянні з 2022р., а рівень виробництва м'яса в Україні дозволить забезпечити кожного українця 20 кг свинини на рік [36].

Порівняємо продуктивність промислових підприємств та домашніх господарств за основними видами продукції тваринництва – рис. 2.7.

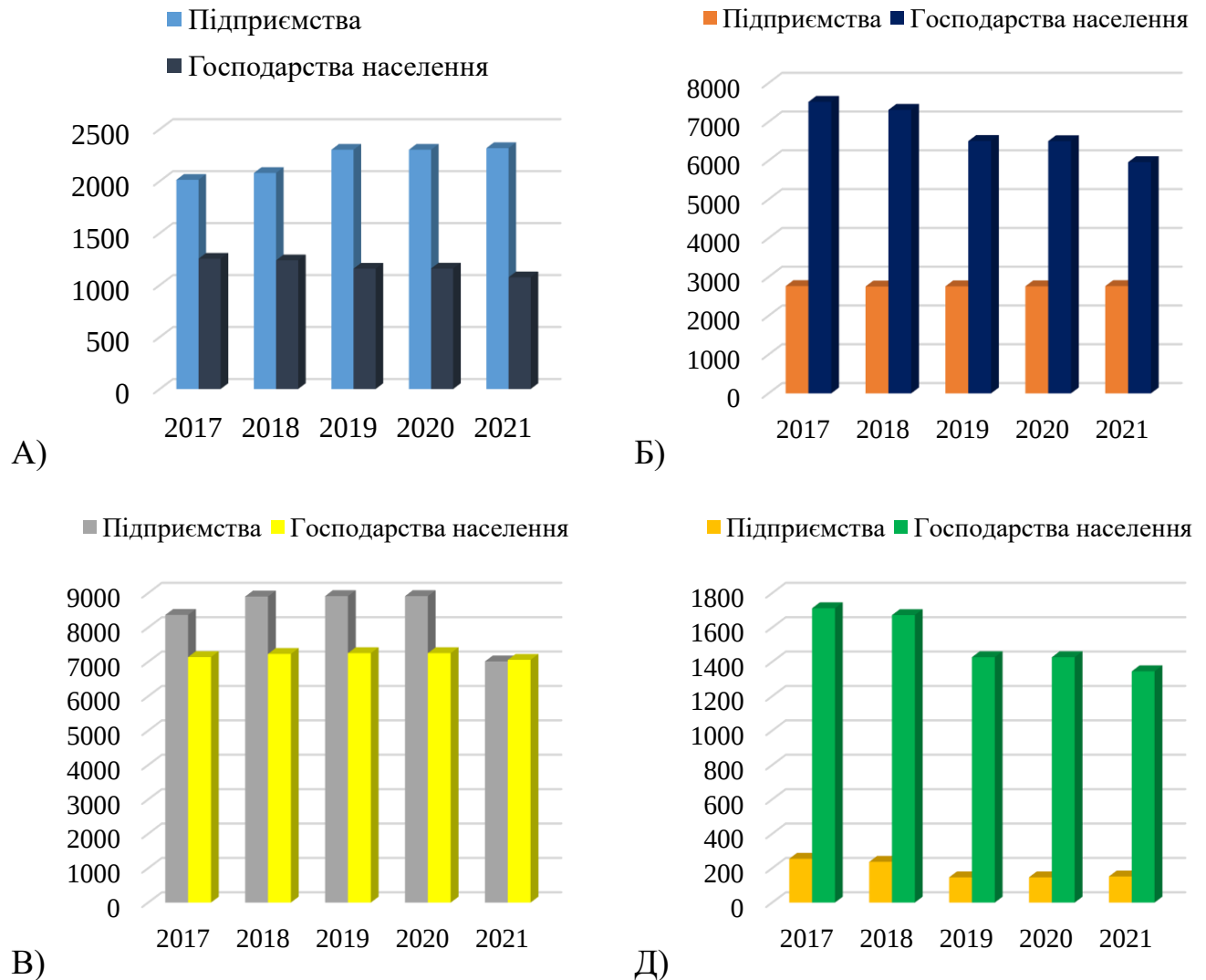

Рис. 2.8. Динаміка виробництва основних груп продукції тваринництва промисловими підприємствами та домашніми господарствами

А) Жива маса с/г тварин, реалізованих на забій, тис. т; Б) Валовий надій молока, тис. т;

В) Кількість яєць від свійської птиці, млн. шт.; Д) Валовий настриг вовни, т

Джерело: розроблено автором за даними [37]

За даними державної служби статистики [37], більша частка виробництва м'яса та яєць припадає на промислові підприємства, молока та вовни – на домашні господарства.

В АПК України у 2022р. постраждали від війни всі підприємства тією чи іншою мірою. На функціонування підприємств, що перебувають у відносно спокійних регіонах, наслідки вторгнення вплинули через падіння цін на зерно в результаті затоварення, блокування експорту, перебоїв з енергопостачанням, мобілізацію співробітників та дефіцит ресурсів [38].

Оскільки основним ресурсом АПК є земля, то зниження обсягів врожаю у 2022р. приблизно співпадає з величиною скорочення територій, які контролювалися Україною навесні, в найважливіший період для аграріїв – проведення посівної кампанії. В 2022р. близько 25% орних земель – 7 млн га, які до війни були задіяні в посівних кампаніях, були втрачені як ресурс. Посівна кампанія проводилася і на окупованих територіях. Наприклад, в Херсонській області, яка була окупована на початку війни та звільнена до часу збирання пізніх зернових культур таке рішення було оправдане результатом. На деяких територіях посівну кампанію провести не було можливості.

Суттєве скорочення врожайності культур спричинене дефіцитом оборотних коштів, скороченням вкладення на гектар землі, несприятливими погодними умовами. На результати суттєво вплинуло і постійне зміщення лінії фронту, через що неможливо було виконувати польові роботи, забруднення вибухонебезпечними предметами на звільнених територіях, порушення технологічних циклів і затримка постачання ресурсів через бойові дії та окупацію [38].

В результаті виробництво в порівнянні з 2021р. обсяги продукції рослинництва знизилися на 37%, до 54 млн тон зерна або до 67 млн тон з олійними культурами. За даними Держстату, у 2022р. виробництво м'ясної продукції скоротилося на 11% порівняно з 2021 роком – до 3 млн т, обсяги виробництва молока впали на 12% – до 7,7 млн т [37]. Бойові дії близ птахофабрик «Чорнобаївка» та «Чорнобаївка нова» призвели до гибелі 4,5 млн птахів. Були зруйновані птахофабрики «Ареал-Снігурівка», Київська, пошкоджено Макарівську. Виробництво яєць скоротилося до 11,6 млрд шт. або на 18%.

Не зважаючи на повномасштабну війну, у 2022 р. в АПК України було досягнуто досить високі результати – зібрано понад 67 млн т врожаю; зернових та зернобобових культур зібрано на площі 10,9 млн га (94 %), – 50,965 млн т зерна, з них пшениці – 20,2 млн т; кукурудзи на зерно – 23,5 млн т.; соняшника – 10,5 млн т насіння; сої – 3,7 млн т; ріпаку – 3,2 млн т насіння [35].

Упродовж усього періоду підприємства АПК забезпечували безперебійне та повне постачання продукції на внутрішній ринок та сировини на підприємства харчової промисловості. З свого боку уряд країни розробив та реалізовує Державну підтримку АПК на 2022 рік у вигляді різних програм для українських виробників сільськогосподарської продукції.

2.3. такі:

Сільське господарство є одним із провідних секторів економіки України. В галузі виробляється понад 14 % річного обсягу товарів і послуг, зайнято близько 23 % робочої сили, використовується біля 25 % виробничих засобів. Агропродовольчі товари займають вагоме місце у експорті країни. Попередній аналіз показує, що АПК України має потенціал стосовно експорту своєї продукції та забезпечувати на високому рівні продовольчу безпеку в сіті. Особливо це стало очевидним в зв'язку з проблемами вивезення зернових продуктів в 2022р. через війну Росії.

У 2022р. частка продукції АПК у загальній структурі експорту товарів з України становила близько 53%. У січні 2023р. Україна експортувала 6,1 млн т продукції АПК, що на 13% менше, ніж у грудні 2022р. [39]. Зокрема, з України було експортовано 4,2 млн т зернових культур: кукурудза – 64%, пшениця – 31%, ячмінь – 5%, що на 13% менше, ніж у грудні 2022р. Експорт олійних культур склав 793 тис. т: соя – 51%, насіння соняшнику – 24%, насіння ріпаку – 24%, тобто на 9% менше, ніж у грудні 2022р. Рослинних олій у січні було експортовано 419,7 тис. т: соняшникова олія – 94%, соєва олія – 6%, на 10% менше, ніж за грудень 2022р. Експорт макухи – соняшникова

– 84%, соєва – 16%, після вилучення рослинних олій склав 430,4 тис. т, що на 26% менше за грудень [39].

Активне перевезення вантажів стало можливим за використання «зернового коридору», а нагальною проблемою протягом всього часу були домовленості про продовження термінів його використання. Україна, Туреччина та ООН 22.07.2022р. підписали «Ініціативу щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів» (зернову угоду). Це рішення забезпечило відновлення експорту зерна та пов'язаних з ним харчових продуктів з трьох морських торговельних портів – «Одеса», «Чорноморськ» та «Південний». Дзеркальну угоду з Туреччиною та ООН також підписала РФ [35]. Строк дії угоди становив 120 днів; 17.11.2022р. її було продовжено ще на такий самий термін. Так само 17 травня 2023р. сторони досягли домовленості про продовження термінів ще на 2 місяці.

Без «зернового коридору» країни не змогли б імпортувати українське продовольство, а українські виробники не мали б можливості експортувати та отримувати кошти для забезпечення своєї подальшої діяльності. Разом з тим сторони вели активний пошук та використання альтернативних маршрутів, які з часом суттєво збільшили свою пропускну здатність, проте й цього недостатньо. Отже, попри все, Україна залишилася одним з гарантів забезпечення продовольчої безпеки у світі.

За перший повний місяць реалізації Ініціативи з українських портів вийшло 68 суден у порти призначення 18 країн світу, було відправлено 1,72 млн т української агропродукції: кукурудза – 66,9 %, пшениця – 21,6 %, ячмінь – 4,8 %, соняшник, ріпак, висівки, жом – 6,7 %. Через розблоковані та дунайські порти, залізницею та автотранспортом експортовано у серпні 2022р. близько 5 млн т агропродукції [40].

За 11 місяців 2022 р. обсяг експорту склав 50,9 млн т продукції АПК та харчової промисловості або 21,1 млрд дол. США: кукурудза, пшениця, соняшникова олія, насіння ріпаку [41]. Щомісяця із українських портів – «Одеса», «Чорноморськ» та «Південний» за планом мали експортувати 5 млн т зерна [42]. За 150 днів у рамках

«зернового коридору» з України вийшло 605 кораблів і вивезено більше 15,9 млн т агропродукції [43].

За даними International Trade Centre експорт України у 2022р. за групою товарів «Перероблені продукти харчування та агропродукція» склав 1085231082 тис. дол. США проти 1057693730 тис. дол. США У 2021р. або на 2,6% більше. За даними Державної служби статистики за групами товарів I. Живі тварини; продукти тваринного походження; II. Продукти рослинного походження; III. Жири та олії тваринного або рослинного походження; IV. Готові харчові продукти в сумі обсяги експорту зменшилися на 15,59% – рис. 2.9.

На рис. 2.10. ми бачимо динаміку обсягів експорту за чотирма групами з 2018р. по 2022р.

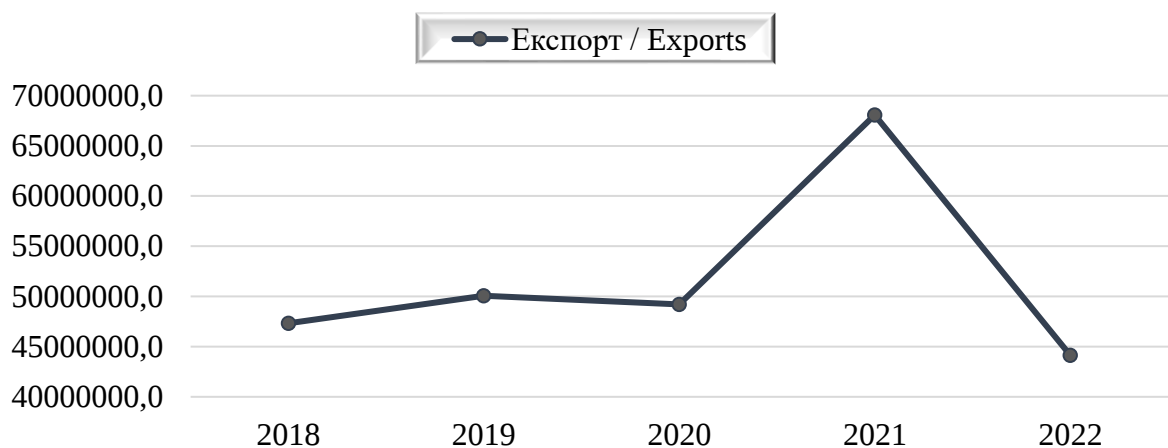

Рис. 2.9. Динаміка експорту продукції АПК за групами товарів I, II, III, IV

Джерело: розроблено автором за даними [37]

Графіки демонструють різну направленість та величину динаміки в 2022р. Так за групою I. Живі тварини; продукти тваринного походження спостерігалася позитивна динаміка, а за групою IV. Готові харчові продукти – різке скорочення, що пояснюється проблемами саме з переробкою продукції сільського господарства.

На рис. 2.1. продемонстрована структура експорту за групами товарів. В загальному обсязі продукції АПК переважає експорт продуктів рослинного походження – більше 50%. З діаграми також можна зробити висновок, що експорт

живих тварин і продуктів тваринного походження складає дуже невелику частку від загального обсягу продукції АПК.

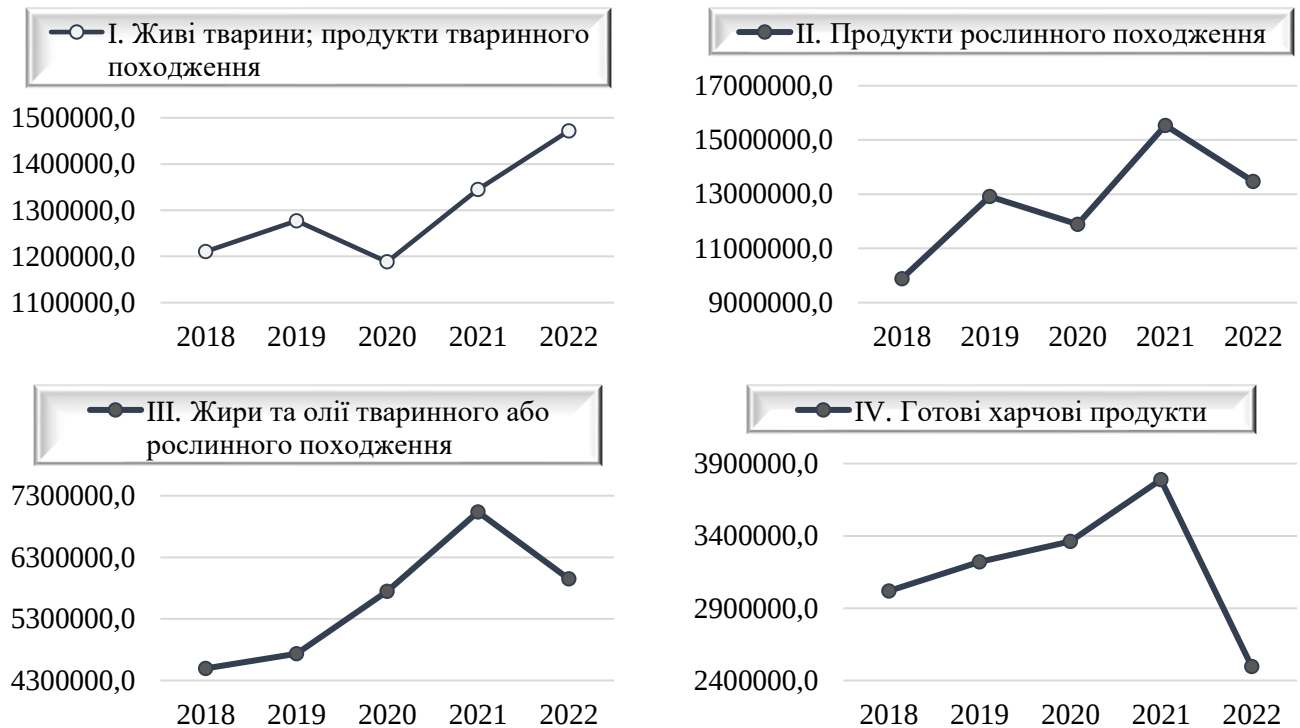

Рис. 2.10. Динаміка експорту продукції АПК в розрізі груп товарів I, II, III, IV

Джерело: розроблено автором за даними [37]

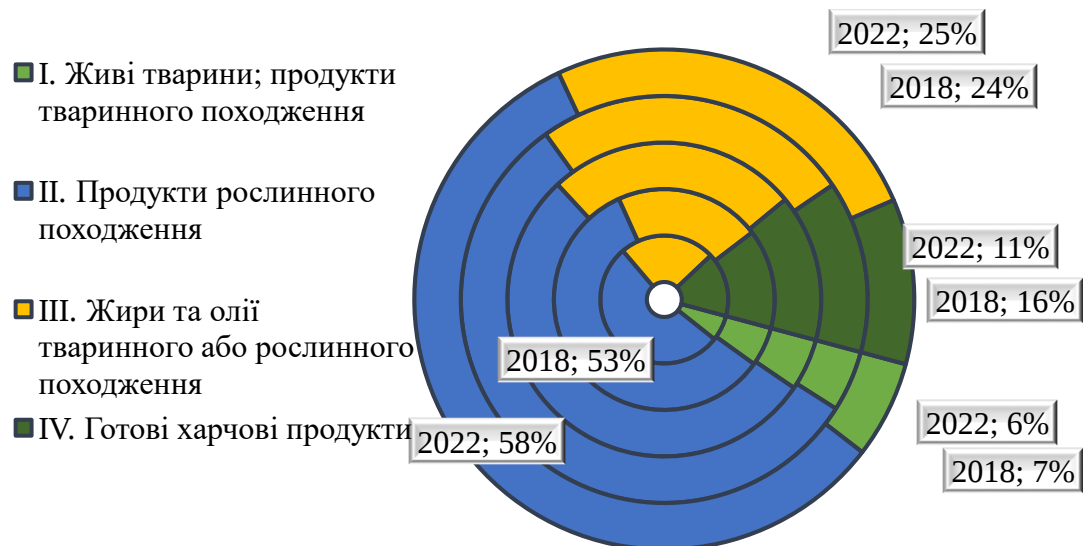

Рис. 2.11. Структура експорту продукції АПК в розрізі груп товарів I, II, III, IV

Джерело: розроблено автором за даними [37]

На рис. 2.12-2.13. ми можемо проаналізувати географічну структуру експорту продукції АПК України. В порівнянні з 2018р. в 2022р. найбільші обсяги були доставлені в США, а не в Німеччину. В структурі експорту більші обсяги продукції АПК експортується до Індонезії, Бразилії та Канади, менше – до Тайланду та Іспанії.

В 2022р. з метою підтримати українську економіку, Європейський Союз Регламентом (ЄС) 2022/870 запровадив заходи з торговельної лібералізації, що доповнюють торговельні поступки, які застосовуються до української продукції в рамках Угоди про асоціацію між Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з однієї сторони, та Україною, з іншої сторони (2) [44]. Так, Стаття 1 Регламенту (ЄС) 2022/870 передбачає, серед іншого, призупинення дії всіх тарифних квот, встановлених відповідно до Додатку I-A до Угоди про асоціацію. Мається на увазі також, що товари, на які поширюються ці квоти, повинні ввозитись до ЄС з України без сплати митних зборів.

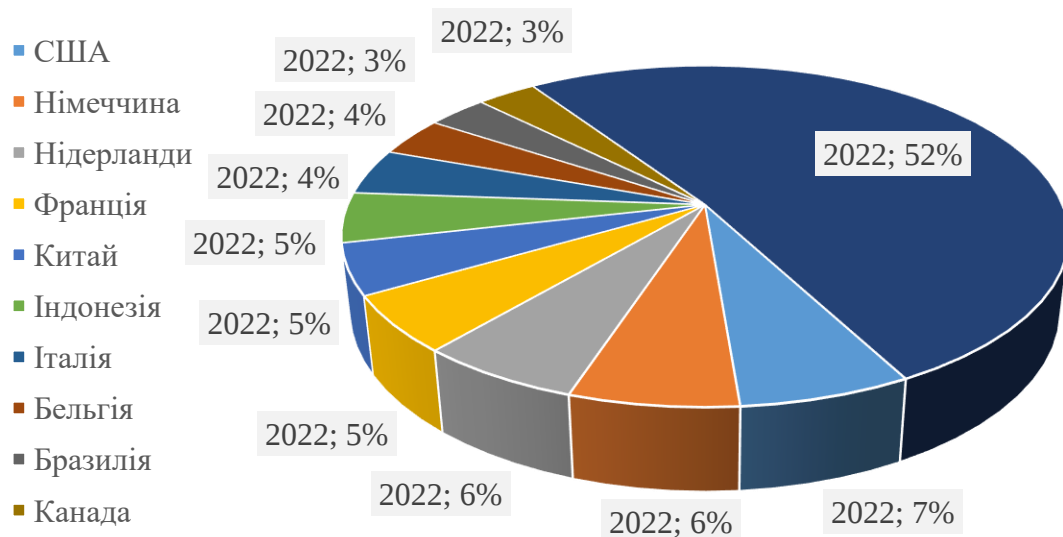

Рис. 2.12. Географічна структура експорту продукції АПК за групами товарів I, II, III, IV в 2022р.

Джерело: розроблено автором за даними [28]

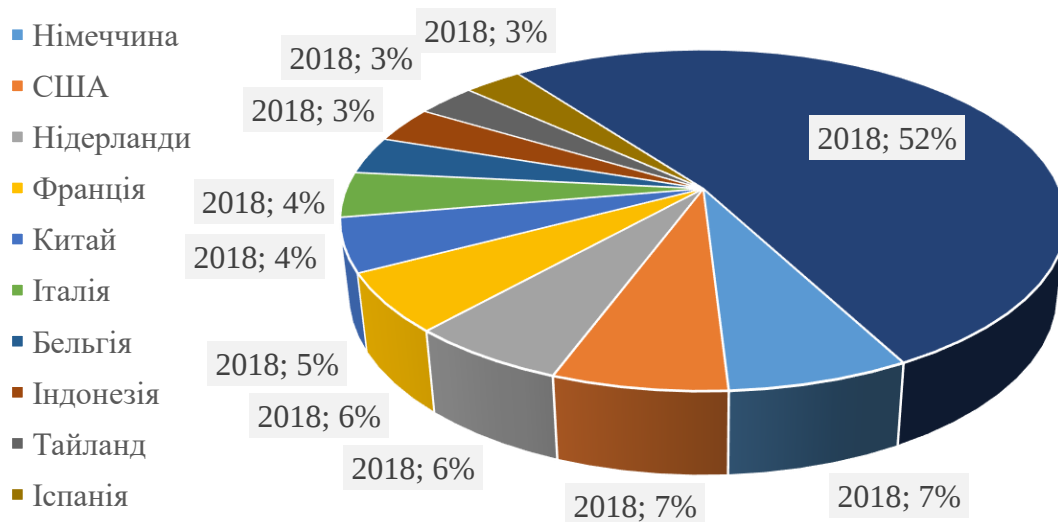

Рис. 2.13. Географічна структура експорту продукції АПК за групами товарів I, II, III, IV в 2018р.

Джерело: розроблено автором за даними [28]

За результатами 2022р. обсяги експорту групи товарів «Перероблені продукти харчування та агропродукція» до ЄС з України збільшилися на 0,9%, а в 2020р. в порівнянні з 2021р. – на 50,1% – рис. 2.14. А в структурі експорту тієї ж продукції частка до ЄС від загального обсягу збільшилася на 23,8 п.п. – рис.2.15.

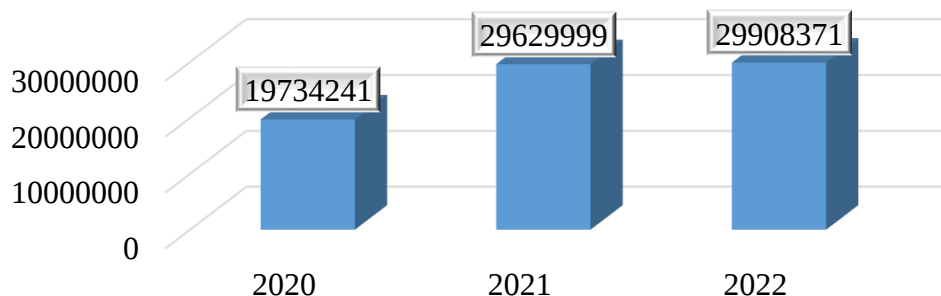

Рис. 2.14. Динаміка обсягів експорту групи товарів «Перероблені продукти харчування та агропродукція» до ЄС

Джерело: розроблено автором за даними [28]

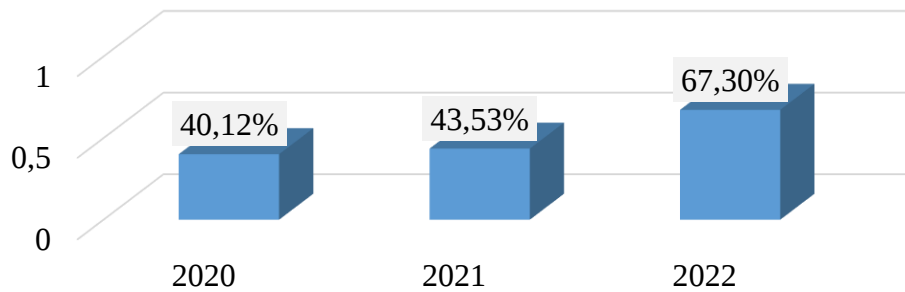

Рис. 2.15. Частка обсягів експорту групи товарів «Перероблені продукти харчування та агропродукція» до ЄС

Джерело: розроблено автором за даними [28]

Отже, в загальному і з врахуванням тих проблем, які виникли в Україні як результат війни, розв'язаною Росією, АПК справді є важливим структурним елементом української економіки. Виробники продукції АПК знаходять в невизначених складних умовах резерви не тільки працювати з сталими результатами, але й покращувати їх, а активна експортна діяльність сприяє забезпечення продуктами весь світ та його продовольчу безпеку.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВАЖЛИВІСТЬ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АПК УКРАЇНИ

3.1. Роль експортного потенціалу АПК України у вирішенні світової продовольчої кризи

Наразі ми можемо спостерігати розвиток нових технологічних інновацій, генної інженерії, біо-та нанотехнологій, дронів та штучного інтелекту. Але вже багато років світова спільнота зіштовхується з невирішеною глобальною проблемою – продовольчою, проблемою неефективного виробництва та розподілу продуктів харчування. Характерними рисами продовольчої проблеми є необхідність забезпечувати якісною та екологічно безпечною їжею всезростаючу чисельність населення планети, яка за прогнозними оцінками аналітиків ООН у 2030р. може сягнути 8,5 мільярдів, та навколишнє середовище [45].

Так, у 2020р. порівнянні з 2019р. в Африці від голоду потерпали більше вже на 46 мільйонів людей більше, в Азії – на 57 мільйонів, в Латинській Америці та Карибському басейні – на 14 мільйонів [45].

У 2021-2022рр. ситуація погіршилася. Окрім ряду причин, які протягом тривалого часу спричиняють глобальну продовольчу проблему, війна Росії в Україні суттєво погіршила її рівень. На рис. 3.1. представлені основні причини, які спричиняють глобальну продовольчу проблему. На нашу думку їх варто розділити дві групи: 1) що залежить від волі людей і їх діяльності; 2) чинники, які виникають в процесі розвитку суспільства, в тому числі економіки, в силу об'єктивності процесу.

За даними Всесвітнього економічного форуму не можуть дозволити собі здорове харчування понад 3 мільярди людей, їжу з мінімальним рівнем основних поживних речовин не можуть дозволити собі більше 1,5 мільярда людей. З одного боку людям не вистачає їжі, з іншого – продовольчі системи країн функціонують і

неухильно спричиняють зміну клімату через викиди парникових газів – до 1/3 загального.

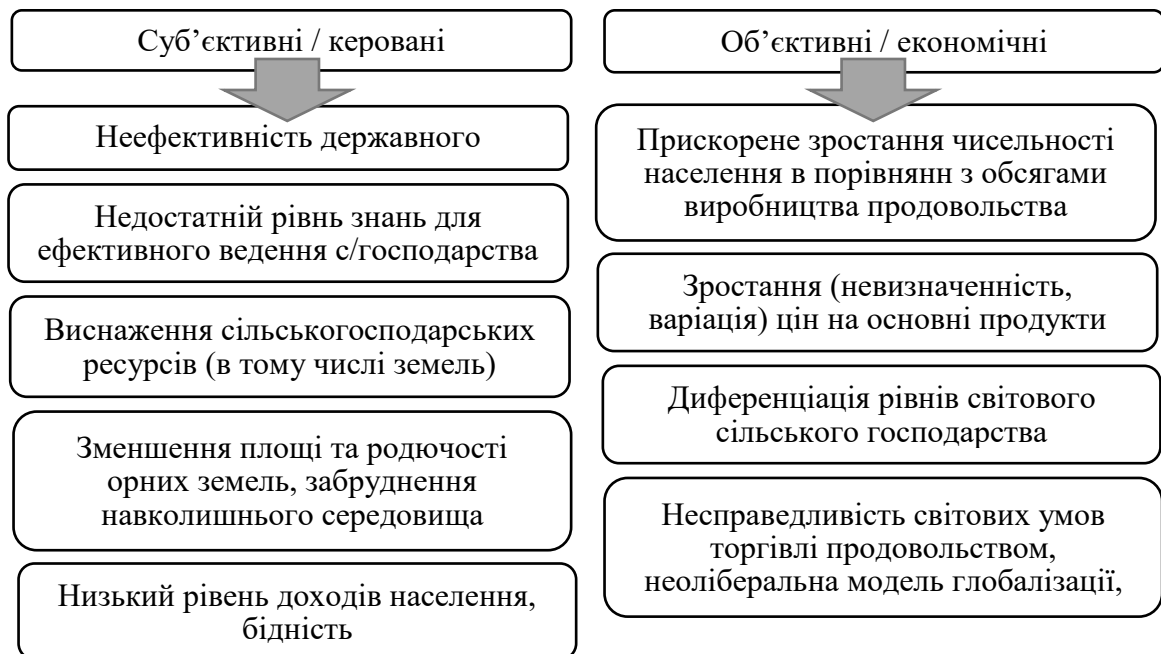

Рис. 3.1. Основні причини виникнення глобальної продовольчої проблеми

Джерело: складено автором на основі [46, 47]

Ще одим наслідком є вирубка 80% тропічних лісів, що, очікувано, призводить до деградації ґрунтів, браку води, опустелювання, зниження біорізноманіття. Серед інших причин недоїдання варто назвати ріст цін на продовольство та низька продуктивність продовольчих систем в країнах світу, порушення ланцюгів постачання тощо.

Вирішенням глобальної продовольчої проблеми покладено на виробників сільськогосподарської продукції, добрив та засобів захисту рослин, постачальників насіння, виробників сільськогосподарської техніки, генетиків, розробників відповідних технологій. В результаті єдиний дієвим способом забезпечити продуктивність і стійкість продовольчих систем в усьому світі є використання інноваційних технологій. Для вирішення питання про найефективніший спосіб нарощення обсягів виробництва продуктів харчування при якнайменших витратах для зниження їх вартості витрачається багато засобів та інтенсивно впроваджуються в

сільському господарстві та доповнюючих його галузей інноваційні технології з метою підвищення рівня продуктивності в першу чергу аграрної галузі.

Визначимо основні напрямки вирішення глобальної світової кризи, які впливають з причини її виникнення – рис. 3.2.

Рис. 3.2. Способи розв’язання глобальної продовольчої проблеми

Джерело: складено автором

Отже, способи вирішення глобальної продовольчої проблеми є і суспільство вживає чимало заходів для цього. Але наразі світове товариство мало можливість зрозуміти справжню роль України і українського експорту продовольчих товарів. Так, на думку президента Українського клубу аграрного бізнесу Алекса Ліссітса, якщо війна Росії в Україні буде продовжуватися, це може призвести до глобальної продовольчої кризи і голоду, а найсерйозніші наслідки будуть відчутні в 2023р. [48]. «Роль України в продуктовому ланцюжку світової торгівлі є надзвичайно великою і важливою. Тому у всьому світі наростає продовольча криза або ж світовий голод, який

вже буде у всьому світі починаючи з осені цього року» [48]. Як вихід з ситуації Алекс Ліссітс запропонував створити фонд для підтримки українського АПК.

В доповнення Генсек ООН Антоніу Гутерреш висловив думку, що війна в Україні лише посилила проблеми, накопичувані роками – зміну клімату, пандемію COVID-19, нерівний вихід з економічної кризи різних держав [49]. В 2022-2023рр. подорожчання енергоносіїв та добрих негативно впливатимуть на виробництво сільгосппродукції, тому урожай всіх зернових культур знизиться, що матиме наслідки у всіх крінах. На думку Гутерреша продовольчу кризу неможливо ефективно вирішити без реінтеграції у світовий ринок українського зерна.

Таким чином, розвиток українського експорту і відповідно сприяння розвитку експортного потенціалу суттєво підтримується протягом 2022-2023рр. Багатьма державами і міжнародними організаціями. А для підтримки країн, які перебувають на межі збoжіння і найвідчутніше сприймають загострення нестачі продовольства, Антоніу Гутерреш закликав заможні держави та міжнародні фінансові інституції допомагати їм, підтримати їхню економіку [49].

Отже, на прикладі України стало зрозуміло, що війна не обмежується лише територією бойових дій, її вплив розходиться і на інші країни. Разом такі фактори як пандемія, політична нестабільність, війни, інфляція, зростання цін на продукти харчування та екстремальні погодні умови підкреслюють необхідність захисту глобальних продовольчих систем.

Economist Impact опублікував одинадцятий щорічний звіт про Глобальний індекс продовольчої безпеки (Global Food Security Index, GFSI), який дозволяє оцінити стан продовольчих систем 113 країн. За результатами – глобальна продовольча безпека продовжує погіршуватися. Україна в 2022р. посідає 71 сходинку Індексу серед 113 країн проти 58 у 2021р. Це останнє місце серед країн Європи [50].

В загальному ж показники Індексу показують, що рівень доступності сільськогосподарських ресурсів за останні кілька років покращився. Але фактично державні витрати на сільськогосподарські дослідження та розробки, іригаційну

інфраструктуру та поліпшення родючості ґрунту недостатні, показники діяльності сільського господарства залишаються низькими. Щоб запобігти значним ризикам, необхідні довгострокові структурні інвестиції в сільське господарство.

Стан продовольчої безпеки України описується таким чином:

– доступність продуктів харчування – 48,1 бал зі 100, 93 місце у світі; 26 місце з 26 країни Європи. Слабкі місця: політичні та соціальні бар'єри, інфраструктура ланцюга постачань, розвиток сільськогосподарських досліджень та стратегія доступу до продуктів харчування;

– сталість та адаптивність – 43,5 балів зі 100, 94 місце. Слабкі місця: доступ та управління водними ресурсами, недоліки в системі управління ризиками.

Незважаючи на це, ми вже довели що АПК України успішно функціонує, прагне вирішувати наявні проблеми і забезпечувати продуктами населення України та світ. Так 26.11.2022р. в 90-ті роковини початку Голодомору 1932-1933рр. офіційно розпочата гуманітарна продовольча програма Grain From Ukraine (укр. Зерно з України). Програма передбачає забезпечення зерном щонайменше 5 мільйонів людей до кінця весни 2023р. [52]. Суть програми полягає у прямій закупівлі країнами-учасниками проєкту агропродукції в українських виробників та передача її країнам, що перебувають на межі голоду. Вона буде реалізована в партнерстві з World Food Program.

Напрямки діяльності:

– частину зібраної пшениці що йшла на експорт, Україна спрямовує на закупівлю для тих африканських країн, де вже зараз існують проблеми голоду;

– держави-учасники проєкту можуть викупити частину експортного зерна, а Україна постачатиме його до бідних африканських країн;

– міжнародні партнери своєю участю зможуть допомогти бідним країнам Африки та одночасно надати підтримку українській економіці у складній ситуації;

– Україна ініціює створення міжнародної Координаційної групи з попередження голоду, яка працюватиме під егідою Президента України. В групу

входять особи, які можуть прямо впливати на забезпечення продовольчих потреб мільйонів людей у світі – представники урядів країн, корпорацій, меценати.

Це частина Чорноморської зернової ініціативи. За чотири місяці гуманітарну місію виконали шість суден. Сомалі, Ефіопія, Кенія – найбільш вразливі африканські країни отримали 140 тисяч тонн української пшениці. Grain from Ukraine реалізується в партнерстві з Всесвітньою продовольчою програмою під егідою Організації Об'єднаних Націй. До ініціативи долучилися понад 40 держав як донори з сумарним внеском близько 200 мільйонів доларів [53].

Чорноморська зернова ініціатива – ініціатива з безпечного транспортування зерна та харчових продуктів з українських портів також є яскравим прикладом як Україна допомагає вирішувати глобальну продовольчу проблему. Вона була укладена між Росією та Україною під час російського вторгнення в Україну у 2022р. за участю Туреччини, Організації Об'єднаних Націй.

Війна призвела до повної зупинки поставок зерна з України, яка була важливим експортером зерна у світі. Угода була підписана в Стамбулі 22.07.2022р. Її метою було створення процедур для безпечного експорту зерна з певних портів саме з метою вирішення продовольчої проблеми.

Отже, на нашу думку забезпечення продовольчої безпеки кожної окремої держави покладається на уряд, керівництво самої держави. Звідси випливає необхідність підтримки та розвитку сільськогосподарської галузі та інших складових АПК. З іншого боку, одним з найбільш актуальних питань міжнародної економічної політики є забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Це питання має вирішуватися на міжнародному рівні зусиллями держав, різних міжнародних організацій. Тобто, в світі складається ситуація, коли варто об'єднати зусилля. Для України виникає перспектива сконцентрувати зусилля стосовно розвитку АПК та його експортного потенціалу, бо саме так її участь у вирішенні продовольчої проблеми буде найефективнішою – чим більше можливостей виробляти продукцію на експорт, тим менше країн буде потерпати від голоду.

3.2. Стратегічні напрями розвитку експортного потенціалу продукції АПК України

АПК України забезпечує продовольчу безпеку, розвиток технологічно пов'язаних з галузей національної економіки, формує соціально-економічні умови сільського розвитку. Він дає близько 9-13% валової доданої вартості країни, є одним з основних бюджетоутворюючих секторів національної економіки, складає понад чверть у товарній структурі експорту, забезпечує Україні перше місце на світовому ринку соняшникової олії, друге – за експортом зернових.

Природні ресурси, вигідне географічне розташування, людський капітал, інвестиційна привабливість, яка поступово стає вищою, сприятливий уклад сільського життя, значний досвід та традиції ведення сільського господарства складають основу для розвитку і успішного використання експортного потенціалу АПК України.

Стабільність конкурентної позиції вітчизняної сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку залежить від різних чинників, багато з яких її порушують –

3.3.

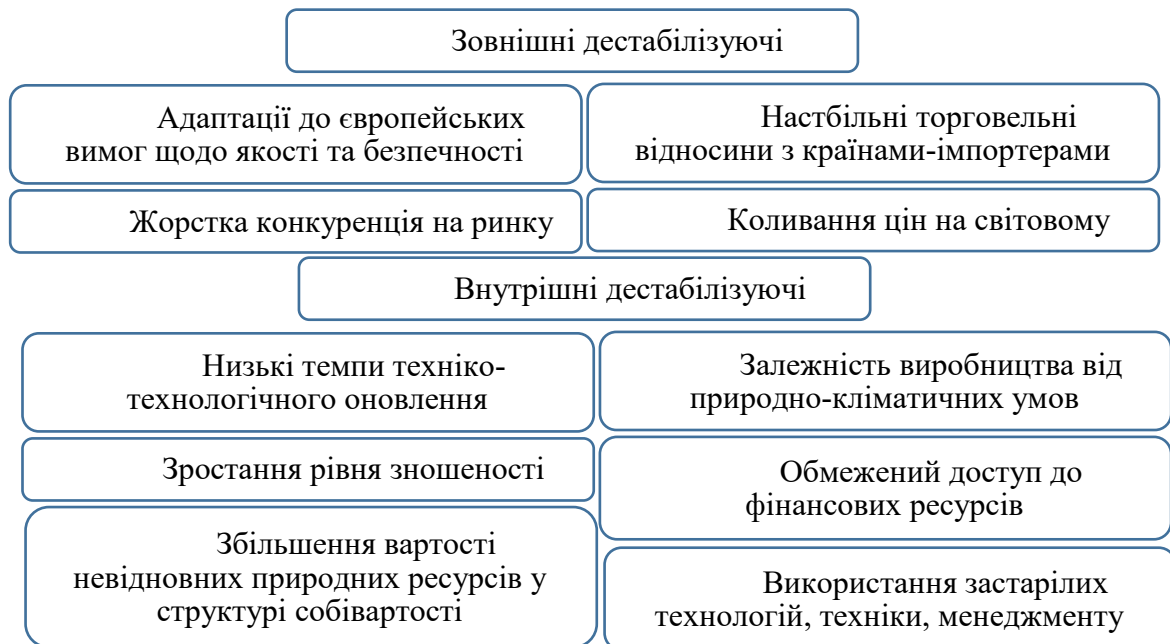

Рис. 3.3. Дестабілізуючі чинники розвитку експортного потенціалу АПК

Джерело: складено автором

Україна підтверджує свій статус надійного постачальника продукції АПК на світові ринки, експорт агропродукції здійснюється до майже 190 країн світу. На світовому ринку Україну визнають як потенційного лідера з виробництва та експорту сільськогосподарської продукції, важливих продуктів харчування – зерна, цукру, олії, м'яса, молочних продуктів тощо. Реалізація потенціалу АПК потребує розвитку та зусиль.

Основними продуктами аграрного експорту є зернові та олійні культури, соняшникова олія і продукція харчової промисловості. В основному це сировини, а саме продукція рослинного походження - пшениця, кукурудза, ячмінь та соєві боби. Обсяги експорту обмежуються досить вузькою номенклатурою товарів, коли в АПК виробляється в 5 разів більше видів продукції, які визначають формування експортного потенціалу.

Отже, структура експорту неоднорідна, частіше продукція АПК, яка експортується, – це неперероблені продукти сільського господарства, експорт продукції АПК дуже сильно корелює з негативними чинниками і його динаміка нестабільна.

Аналіз стану та основних тенденцій розвитку АПК України дозволяє сформулювати основні напрямки його розвитку та підвищення експортного потенціалу – рис. 3.4.

Для забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку АПК необхідно:

- вдосконалити нормативно-правову базу в напрямку забезпечення гарантій прав національних та іноземних інвесторів;
- стимулювати поєднання зусиль виробників та науковців, забезпечити розвиток наукових досліджень в сфері сільського господарства та суміжних галузей;
- забезпечити провадження політики забезпечення безпеки сільського господарства.

Описані заходи дозволять створити необхідні умови та сприятимуть розвитку інновацій в АПК. Увагу варто сконцентрувати на освоєння наукоємних технологій

виробництва. Особливо це важливо для розвитку переробних виробництв, сфери переробки відходів та виробництва альтернативних джерел енергії.

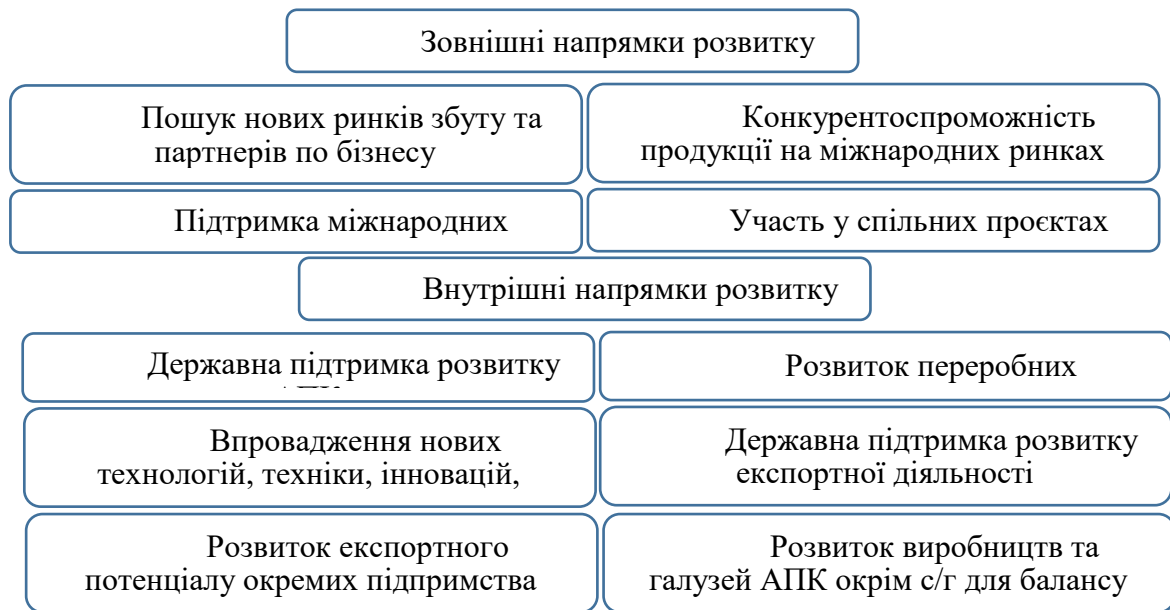

Рис. 3.4. Основні напрямки розвитку експортного потенціалу АПК України

Джерело: складено автором

У впровадженні інноваційних технологій важлива роль відводиться науковим установам, взаємозв'язкам між наукою та виробництвом шляхом розвитку академічного підприємництва в аграрних вишах.

Є низка внутрішніх чинників, на які можливо вплинути і, таким чином, збільшити обсяги експорту продукції АПК та його експортний потенціал, а саме:

- диверсифікація ринків збуту: збільшення частки експорту до Азії та Європи, зменшення експорту до країн СНГ;
- приведення до європейських стандартів виробництво української с/г продукції;
- адаптація вітчизняної продукції для іноземних споживачів – написи латиницею тощо;
- формування високої бізнес-культури та знання іноземних мов серед підприємців-експортерів;

- державна підтримка аграрного сектору у вигляді інвестицій у розвиток.

Як зазначалося раніше, АПК – не система галузей, основою яких є сільське господарство. При цьому експортний потенціал не менше залежить від інших трьох складових АПК. Напрямки їх розвитку наведемо нижче:

- розвиток інфраструктури АПК України;
- реформування аграрної освіти в Україні, надання їй статусу пріоритетної;
- збільшення в експорті частки продукції, що містить велику частку доданої вартості;
- продаж державної землі, переважно іноземним інвесторам;
- спрощення умов виходу українських підприємств на зовнішній ринок;
- спрощення умов для іноземців для створення переробних підприємств на території України;
- боротьба з корупцією в АПК;
- збільшення рівня прозорості ведення аграрного бізнесу в Україні;
- спрощення податкової системи.

Розвиток підприємств АПК відіграє важливу роль у розвитку національної економіки держави в цілому, тому що це пов'язано з важливістю сільського господарства для забезпечення соціуму і вирішення його продовольчої проблеми. У відповідності це обумовлює відповідні цілі розвитку комплексу (рис. 3.5.).

Як ми бачимо, функціонування АПК забезпечує життєздатність і здоров'я населення, цілісність соціально-економічної системи держави. Окрім того, функціонування підприємств АПК забезпечує стійкий розвиток сільських територій, підвищення зайнятості та рівня життя населення. Завдання, які є важливими для розвитку АПК – підвищення конкурентоспроможності продукції, фінансова стійкість і модернізація, прискорений розвиток пріоритетних підгалузей; збереження і відтворення земельних і інших природних ресурсів, це і мета і умова для подальшого розвитку. Саме тому цілі розвитку АПК представляють собою цілісну систему цілей в національній соціально-економічній системі.

Рис. 3.5. Дерево цілей АПК в національній соціально-економічній системі

Джерело: розроблено на основі [54]

Реалізація всіх перерахованих цілей можлива за умови створення таких умов, коли будь-які плани підприємств АПК і комплексу в цілому можна було б реалізувати без перешкод. Тому варто розглянути можливості щодо забезпечення економічної безпеки АПК, бо саме ця категорія втілює в собі сутність сприятливих умов для поступального розвитку. В першу чергу сформулює загрози діяльності АПК [55]:

І). Зовнішні загрози:

- випадки більш розвинених країн проти інтересів України на світовому ринку продовольства;
- діяльність міжнародних організацій, яка протирічить розвитку інтересів України в сфері АПК;
- загострення конкуренції на світовому ринку продовольства;

- зростання технологічного розриву між закордонними та вітчизняними виробниками аграрної продукції;

- фінансові кризи розвинутих країн.

II. Внутрішні загрози:

- матеріально-технічна база, яку потрібно модернізувати;

- відсутність прогресивних технологій на виробництві;

- низька інвестиційна активність, дефіцит фінансових ресурсів, недосконалість законодавства, несприятливий інвестиційний клімат;

- низька інноваційна активність;

- недосконалий механізм мотивації персоналу, погіршення соціальних стандартів;

- корупція в державній системі управління та в сфері АПК зокрема.

Перегляд загроз економічній безпеці АПК та їх нейтралізація передбачає виявлення джерел, оцінку, розробку програми заходів, спрямованих на нейтралізацію, розробку стратегії забезпечення економічної безпеки. В комплексі з заходами, що забезпечують розвиток самого комплексу, його експортного впровадження заходів забезпечення економічної безпеки комплексу дасть змогу не лише підтримати експорт АПК України в умовах економічної та політичної кризи, а й досягнути високоякісних, ґрунтовних зрушень у відповідних галузях і забезпечити перспективи подальшого успішного розвитку.

3.3. Реалізація експортного потенціалу шляхом зміцнення фінансової безпеки АПК України

Україна має високі конкурентні позиції на світовому продовольчому ринку. Експорт продукції АПК при всіх несприятливих умовах розвивається, але залишаються не використаними повною мірою можливості виробників продукції АПК та експортний потенціал України в цілому. Беззаперечно висока роль держави у

забезпеченні продовольчої безпеки світу. Проте максимально можлива реалізація експортного потенціалу АПК України тим більше дозволила б знизити рівень продовольчої проблеми і вирішити питання забезпечення продуктами багатьох країн.

Для реалізації експортного потенціалу АПК необхідно направити зусилля на вирішення ряду існуючих в АПК проблем. Це завдання може вирішити на рівні держави, причому краще вибудувати державну політику підтримки розвитку АПК, його експортного потенціалу і забезпечення фінансово-економічної безпеки комплексу. Останнє завдання природно доповнює потреби АПК, в тому числі забезпечення фінансово-економічної безпеки є способом забезпечення сприятливих і стабільних умов для вирішення інших завдань, наприклад, реалізації експортного потенціалу АПК України.

На рис. 3.6. представлено проблеми реалізації експортного потенціалу АПК, загрози, які виникають при цих проблемах, цілі, що відображають усунення проблем, та заходи державної політики забезпечення фінансово-економічної безпеки АПК.

До початку українсько-російської війни транспортування продукції АПК, яка призначалася для експорту, відбувалося через морські порти. Експортні поставки припадали на чотири країни: – Китай, 10,2% загального обсягу експорту у 2021 р.; Єгипет, 10,1%; Індія, 9,6%; Туреччина, 8,1% [56]. З війною умови змінилися, наразі порти України заблоковані або функціонують в обмеженому режимі. Тобто, у українських експортерів виникла дуже серйозна проблема – вивезти продукцію (більшу її частину) стало не можливо. Через сухопутні коридори експортери перевозили менше ¼ обсягів експорту продукції, зокрема до країн-членів ЄС. Рішення цієї проблеми було знайдено, але сторони витратили на це час, кошти, затримка перевезення зерна суттєво загострила стан продовольчого забезпечення країн світу.

Для недопущення подібних інцидентів в майбутньому і розв'язання все ще істотної проблеми транспортування продукції сьогодні потрібно активно здійснювати диверсифікацію каналів товароруку та забезпечити вихід на нові зовнішні ринки продукції АПК.

Проблеми реалізації експортного потенціалу АПК	Загрози економічній безпеці АПК	Політика реалізації експортного потенціалу	
		Цілі	Заходи нейтралізації загроз та реалізації експортного потенціалу
Проблема втрати каналів товароруку та експорту продукції (вданий час – через війну РФ)	Обмеження валютних надходжень, обмеження доступу до ринків збуту продукції, припинення економічної активності	Диверсифікація каналів товароруку та збуту, пошук та вихід на нові зовнішні ринки продукції АПК	Пошук нових перспективних ринків, розвиток інфраструктури альтернативних каналів збуту продукції АПК, страхування експорту, розвиток маркетингового, комунікаційного, інформаційного, аналітичного забезпечення
Експортування сировини, низький рівень доданої вартості, нестача глибини переробки агропродукції	Зниження рівня прибутковості і рентабельності підприємств АПК, недовикористання економічного потенціалу	Налагодження нових переробних виробництв продукції АПК з вищою доданою вартістю та поглибленою переробкою, створення кластерів сільськогосподарських і переробних підприємств	Співпраця сільськогосподарських виробників із закордонними переробними підприємствами, створення локальних інтегрованих агропромислових утворень, використання альтернативних форм фінансування проєктів переробки та експорту продукції АПК
Проблеми і перешкоди товароруку та просування продукції АПК на зовнішні ринки	Зниження фінансово-економічних результатів підприємств, високі витрати експорту, брак коштів на його розвиток	Створення дистрибуційно-логістичних ланцюгів просування продукції АПК на зовнішні ринки (нові)	Розвиток комерційно-посередницької інфраструктури експорту продукції АПК, вдосконалення дорадчого сервісу для виробників продукції АПК
Брак інвестицій на техніко-технологічну модернізацію виробництв експортно-орієнтованої продукції АПК	Зниження прибутковості і рентабельності виробництва, реалізації продукції на експорт, недовикористання ресурсного та економічного потенціалу	Залучення інвестицій у розвиток виробничих потужностей, експортну діяльність підприємств АПК, підвищення інвестиційної привабливості підприємств, покращення інвестиційного клімату в Україні	Формування майданчиків співпраці експортерів продукції АПК та фінансових установ, створення корпоративних фондів інвестування експорту, співпраці та інтеграція для акумулювання інвестиційних ресурсів
Проблеми стандартизації та сертифікації продукції АПК за міжнародними стандартами безпеки та якості	Зниження ділової активності, підвищення витрат на підготовку та оформлення експортованої продукції	Мінімізація трансакційних витрат виробництва, мінімізація трансакційних витрат експорту, вдосконалення інформаційно-консалтингових послуг	Удосконалення нормативної та методичної основи державного нагляду за рівнем якості та безпечності продукції АПК, розвиток консалтингу та іміджевої підтримки експортерів
Квотування та митно-тарифні обмеження експорту продукції АПК	Підвищення економічних ризиків через штучні бар'єри для експорту	Диверсифікація зовнішніх ринків, оптимально-раціональний розподіл продукції АПК на міжнародних ринках	Система підтримки підприємств-експортерів продукції АПК, представлення їх інвестиційної привабливості на зовнішніх ринках, вдосконалення системи планування реалізації експортного потенціалу АПК України

Рис. 3.6. Система реалізації експортного потенціалу АПК України шляхом забезпечення фінансово-економічної безпеки АПК

Джерело: розроблено автором на основі [56]

В перспективі варто обґрунтувати проєкт сухопутного транспортування вітчизняної сільськогосподарської продукції до сусідніх країн та створення сухих портів. Сухі порти має смисл створювати в Польщі – експортувати агропродукцію в інші країни світу можна з морських портів у Гданську чи Гдині та; в Румунії – за тим же принципом можна використовувати морський порт Констанци. За попередніми експертними розрахунками, потужності такого одного сухого порту дозволяють експортувати щомісяця до 150,0 тис. тонн агропродукції, які можливо в перспективі збільшити щонайменше вдвічі [56]. Звісно ж, це питання можна розв’язати лише в тісній співпраці з партнерами в Польщі та Румунії.

Пошуку нових зовнішніх ринків збуту сільськогосподарської продукції для допомоги вітчизняним аграріям необхідно розвивати маркетингове, комунікаційне, інформаційне, аналітичне співробітництво з представництвами інших країн. Наприклад, допоможе створення спільних із зарубіжними партнерами маркетингових агенцій. Інформація наразі справді є важливим чинником виробництва і необхідна для прийняття виважених рішень.

Ще однією проблемою, з яку підсвітила війна є низький рівень доданої вартості в експорті продукції АПК. З України експортується сировинна продукція сільського господарства. Проблеми затримки вивезення експорту вказали, що якщо була можливість переробляти сировину в Україні, ситуація розвивалася по іншому, проблема не стояла б так гостро. Наразі частка продукції з високою доданою вартістю в загальному обсязі сільського виробництва в Україні не перевищує 7,0% [56]. Значення показника тривалий час не змінюється або зменшується. В загальному в АПК переробляється лише 30,0% усієї продукції, інша – є сировиною та має низьку конкурентоспроможність. Виходом з ситуації може стати налагодження нових виробництв агропродукції високої доданої вартості та поглибленої переробки, створення кластерів сільськогосподарських і переробних підприємств. Так частка готової харчової продукції в загальному обсязі експорту сільськогосподарської продукції збільшиться.

Для цього варто вітчизняним сільськогосподарським виробникам розвинути співпрацю із закордонними переробними підприємствами в плані [56]:

- створення в Україні нових потужностей з виробництва та глибокої переробки сільськогосподарської продукції;
- впровадження та використання на підприємствах АПК України енергоощадних технологій глибокої переробки продукції;
- розширення асортименту вітчизняних виробників новими видами продукції з високим рівнем доданої вартості – ріпакова, соєва олія, біоетанол та ін.;
- підвищення обсягів, розширення асортименту наразі вже налагодженого вітчизняного виробництва продовольчої продукції.

Розвитку переробних виробництв продукції АПК в Україні сприятиме впровадження альтернативних форм фінансування проєктів [56]:

- селенгу – в контексті розвитку зовнішнього міжгалузевого партнерства та інвестиційно-інноваційного співробітництва;
- факторингу – допомога в прискоренні оборотності та оптимізації структури виробничих запасів експортної продукції, забезпеченні реінвестування та підвищення дохідності зовнішнього капіталу;
- форфейтингу – сприятиме отриманню кредитів в іноземних фінансово-інвестиційних інституціях, використанню потенціалу іноземних фондів прямого інвестування ЗЕД, полегшенню доступу до зовнішніх ринків інновацій, мінімізації валютних ризиків.

Для впровадження систем товароруку та просування продукції на зовнішні ринки збуту варто використати європейську модель товаропросування та логістики агропродукції. В даній моделі всі експортери реалізують єдину для них логістичну стратегію і тактику способом об'єднання в спільні збутові кооперативи. Вони реалізують взаємоузгоджене комплексне логістично-транспортне обслуговування, створюють єдиний інформаційний простір для ефективного розподілу та обміну продукції на зовнішніх продовольчих ринках.

Важливим рішенням для розвитку експортного потенціалу продукції АПК та забезпечення просування вітчизняної продукції на зовнішні ринки буде розвиток торговельно-промислових палат, торгових (аукціонних) домів, дистриб'юторських і дилерських агенцій, брокерських організацій та ін., тобто комерційно-посередницької інфраструктури. Використовуючи можливості і послуги перерахованих організацій вітчизняним експортерам значно ефективніше вдасться формувати експортні пропозиції в оптовій торгівлі, створювати та розвивати іноземні торговельно-розподільні мережі, планувати систему експортних поставок на принципах раціональності, використовувати послуги аутсорсингу закордонних логістично-збутових організацій, впроваджувати ІКТ-технології – WMS, ERP, CRM, WES, та ін.

Ще одним надзвичайно важливим питання розвитку експортного потенціалу АПК є брак інвестицій, без яких розвиток в будь-якій сфері уповільнюється, при тому, що для АПК технічна та технологічна модернізація виробничих потужностей є одним з найголовніших чинників підвищення можливостей і розвитку. Для залучення інвестицій варто скористатися всіма можливими спробами, які вже напрацьовані в даному напрямку для підвищення інвестиційної привабливості та покращення інвестиційного клімату.

Розв'язання проблем неузгодженості вітчизняної системи сертифікації та стандартизації якості продукції з міжнародною дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності продукції АПК на світових ринках.

Ще одним важливим питанням реалізації експортного потенціалу продукції АПК є забезпечення популяризації та просування вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішні продовольчі ринки з ініційованими на державному рівні, в загальному – формування надійної ділової репутації національних агровиробників у міжнародному середовищі, підвищення рівня інформаційного забезпечення та комунікацій між зацікавленими суб'єктами експорту. Загальним зусиллями експортерів та держави трансакційні витрати виробництва та експорту, покращення

системи інформаційно-консалтингових послуг мають знизитися для підвищення ефективності реалізації експортного потенціалу АПК України.

Підвищити рівень інформаційно-консалтингових послуг дозволить створення та розвиток відповідної інфраструктури [56]:

- інформаційно-комунікаційні центри;
- дослідно-маркетингові організації;
- проектно-консультаційні служби;
- інші інституції з тими ж функціями та завданнями.

Ще одна сфера, що породжує небезпеки – регулювання ЗЕД. Наприклад, за таких штучних бар'єрів як квотування та митно-тарифні обмеження виникає ряд ризиків діяльності вітчизняних експортерів продукції АПК – зниження цінової привабливості агропродукції, підвищення витрат експортних операцій, обмеження обсягів і структури товарної пропозиції на зовнішніх ринках та ін. проблему вдається вирішити, наприклад, через забезпечення диверсифікації зовнішніх ринків та оптимально-раціональний розподіл між ними вітчизняної агропродукції.

Отже, на нашу думку, ефективна система реалізації експортного потенціалу АПК України – це комплексна задача розвитку АПК, забезпечення фінансово-економічної безпеки, модернізація і інновації, розвиток зовнішньоекономічних відносин тощо. Всі напрямки варто розвивати в рамках єдиної державної політики підтримки і розвитку АПК України.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження ми виконали завдання, визначені у кваліфікаційній бакалаврській роботі, та дійшли певних висновків теоретичного і прикладного характеру, які полягають у такому:

1. Складено уявлення про сутність, структуру та значення експортного потенціалу держави та галузі: економічний потенціал держави – її економічні можливості, що в перспективі можуть використовуватися для забезпечення суспільних матеріальних потреб; економічний потенціал галузі, ділянки, сфери – сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил тощо, які можуть бути використані. Він визначає перспективи торговельно-економічних відносин між державами, а його рівень залежить від ефективності управління.

2. Описано структуру, роль, значення АПК як частини національної економіки; визначено головну галузь АПК – сільське господарство, яке у будь-якій країні світу є життєво необхідною і тому важливою галуззю, продукovanі ним блага дозволяють задовольняти основні потреби населення, сприяє розвитку національної економіки. Доведено, що АПК є одним з головних джерел експорту, розвитку міжнародних економічних відносин, важливо формувати та розвивати виробничий і експортний потенціал даної господарської системи.

3. Систематизовано передумови формування та реалізації експортного потенціалу АПК України. Доведено, що національна економіка має можливості повністю забезпечувати власні потреби в сільськогосподарській продукції і виробляти продукцію для експорту, розвиток експортного потенціалу АПК сприятиме подоланню голоду, досягненню продовольчої безпеки, поліпшення раціону харчування і сталому розвитку сільського господарства в Україні.

4. Виконано аналіз і встановлено основні тенденції виробництва та споживання продовольчих товарів у світі. Зокрема, що найбільші обсяги виробництва в світі характерні для зернових, цукрових культур первинних, цукрової тростини, яєць курячих, кукурудзи, овочів, молока, фруктів, коренеплодів та бульби. Стала тенденція до збільшення спостерігається для овочів, фруктів та молока. Україна потрапила в другий список країн-експортерів перероблених продуктів харчування та агропродукції, в якому займає 29 позицію у світі.

5. Аналіз стану розвитку АПК України, отримано результати що аграрний сектор в Україні є однією з найважливіших галузей економіки; основними культурами є пшениця, кукурудза, картопля, цукровий буряк, насіння соняшнику, ячмінь, соєві боби, помідори, насіння ріпаку або рапсу та ін.; в тваринництві у 2022-му скоротилося поголів'я корів на 13%, галузь недоотримала майже 1 млн т молока; АПК забезпечували безперебійне та повне постачання продукції на внутрішній ринок та сировини на підприємства харчової промисловості.

6. з'ясовано, що основними тенденціями розвитку експорту продукції АПК України є такі: у 2022р. частка продукції АПК у загальній структурі експорту товарів з України становила близько 53%; активне перевезення вантажів стало можливим за використання «зернового коридору»; в порівнянні з 2018р. в 2022р. найбільші обсяги були доставлені в США, а не в Німеччину. В структурі експорту більші обсяги продукції АПК експортується до Індонезії, Бразилії та Канади, менше – до Тайланду та Іспанії.

7. Обґрунтована роль експортного потенціалу АПК України у вирішенні світової продовольчої кризи, світове товариство мало можливість зрозуміти справжню роль України і українського експорту продовольчих товарів; звідси впливає необхідність підтримки та розвитку сільськогосподарської галузі та інших складових АПК.

8. Встановлено, що стратегічними напрямками розвитку експортного потенціалу продукції АПК України є розвиток інфраструктури АПК України; збільшення в експорті частки продукції, що містить велику частку доданої вартості; продаж державної землі, переважно іноземним інвесторам; спрощення умов виходу українських підприємств на зовнішній ринок; спрощення умов для іноземців для створення переробних підприємств на території України; боротьба з корупцією в АПК; збільшення рівня прозорості ведення аграрного бізнесу в Україні; спрощення податкової системи.

9. Обміркована думка про те, що реалізація експортного потенціалу шляхом зміцнення фінансової безпеки АПК України, запропонована система реалізації експортного потенціалу АПК України шляхом забезпечення фінансово-економічної безпеки АПК; складено план співпраці із закордонними переробними підприємствами; вирішено всі напрямки розвивати як єдину систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рахман М.С., Морєва М.Ю. Дослідження економічних відносин України з Францією. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип.№33. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/893/856>
2. Савченко М.В., Хаджинов І.В., Завидовська А.О. Експортний потенціал України та його реалізація у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС. *Економічний вісник*. 2021. №4. С. 89-98.
3. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності : підруч. 5-те вид., перероб. та допов. Університет ДФС України. Ірпінь : 2019. 410 с.
4. Тюріна Н.М., Карвацька Н.С. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 408 с.
5. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях : підруч. К.: ЦУЛ, 2017. 228 с.
6. Про зовнішньоекономічну діяльність. *Закон України* від 16.04.1991. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
7. Рибак І.В. Місце України в системі міжнародної торгівлі. *ΛΟΓΟΣ. The art of scientific mind*», 2020. №9. С. 13-16.
8. Потенціал. *Словник іношомовних слів : веб-сайт*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CF%E2%E5%ED%F6%B3%E0%EB>
9. Лаврів І.М. Теоретичні аспекти формування експортного потенціалу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 8, Ч.1. С. 129-131.
10. Зовнішня торгівля України: ХХІ століття. : монографія. А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, Н.О. Іксарова [та ін.] ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 600 с.

11. Потенціал і розвиток бізнесу: навч. посіб. / За ред. О. М. Полінкевич, Л. В. Шостак. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 592 с.
12. Бестужева С.В. Концептуальні підходи до визначення сутності експортного потенціалу. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2017. Вип. 8. С. 22-28.
13. Енциклопедія сучасної України : веб-сайт. URL: <https://esu.com.ua/article-42602>
14. Електронна версія «Великої української енциклопедії» : веб-сайт. URL: <https://vue.gov.ua>
15. Агропромисловий комплекс України. WE.ORG.UA : веб-сайт. URL: <https://we.org.ua/ekonomika/agropromyslovyj-kompleks-ukrayiny/>
16. Пасхавер Б.Й. Агропродовольчий комплекс України у міжгалузевих пропорціях: стан та динаміка. *Економіка і прогнозування*. 2018. № 2. С. 151-159.
17. Шляхи розвитку агропромислового сектору України. *Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського* : веб-сайт. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/1233>
18. Поняття, склад, задачі і структура агропромислового комплексу. *Видання ЧДУ ім. Петра Могили* : веб-сайт. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/229/5.pdf>
19. Шебаніна О.В., Кікоть Н.Е. Формування та підвищення експортного потенціалу аграрних підприємств під впливом зовнішніх ринків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2020. Вип. 45. С. 41-47.
20. Надвиничний С.А. Сучасні умови формування та реалізації експортного потенціалу аграрної сфери регіонів України. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2018. Том 28. № 3. С. 56-61.

21. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів. *Закон України* від 23.12.1997 № 771/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text>

22. Про безпечність та гігієну кормів. *Закон України* від 21.12.2017 № 2264-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2264-19#Text>

23. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, ветеринарну медицину та благополуччя [...]. *Закон України* від 18.05.2017 № 2042-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text>

24. Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною. *Закон України* від 07.04.2015 № 287-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287-19#Text>

25. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. *Закон України* від 10.07.2018 № 2496-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text>

26. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин та насінництва і розсадництва у відповідніс [...]. *Закон України* від 16.11.2022 № 2763-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2763-20#Text>

27. Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року. *Розпорядження Кабінету Міністрів України*; Стратегія, План, Заходи від 10.07.2019 № 588-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text>

28. Crops and livestock products. *The Food and Agriculture Organization of the United Nations : web-site*. URL: <https://www.fao.org/faostat/ru/#data/QCL>

29. Кількість людей у світі, що зіткнулися голодом, зросла за рік на третину. *Мінфін : веб-сайт*. 3.05.2023. URL: <https://minfin.com.ua/2023/05/03/105164103/>

30. Global Report on Food Crises. Joint Analysis for Better Decisions – 2023. Global Network Against Food Crises, *GNAFC* : web-site. URL: <https://www.fsinplatform.org/report/global-report-food-crises-2023/>
31. International Trade Centre : web-site. URL: <https://www.trademap.org>
32. Продовольча безпека і кліматичні виклики – глобальні тренди майбутнього. *Uabio* : веб-сайт. 24.04.2023. URL: <https://uabio.org/materials/analytics/14753/>
33. Кравченко В. 15 глобальних трендів, які визначають майбутнє сільського господарства та всієї планети. *Mind* : веб-сайт. 20.04.2023. URL: <https://mind.ua/ru/publications/20256232-15-globalnyh-trendov-kotorye-opredelyat-budushchee-selskogo-hozyajstva-i-vsej-planety>
34. Розвиток сільського господарства в Україні в 2023 році. *Agriteka* – онлайн агро дайджест : веб-сайт. URL: <https://agriteka.com/2411-rozvitok-slskogo-gospodarstva-v-ukrayin-v-2023-roc.html>
35. Аграрний сектор економіки: підсумки 2022 та прогноз на 2023 рік. *Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД)* : веб-сайт. 10.03.2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahramnyy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik>
36. У 2023 році обсяги виробництва валової продукції тваринництва скоротяться. *Milkua.info* : веб-сайт. URL: <http://milkua.info/uk/post/u-2023-roci-obsagi-virobnictva-valovoi-produkcii-tvarinnictva-skorotatsa>
37. Державна служба статистики : веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
38. Кравченко В. Рік незламності: український АПК спромігся не лише вистояти, а й навіть дати показники, дивовижні для «мирних» країн. *Mind* : веб-сайт. 28.02.2023. URL: <https://mind.ua/publications/20254050-rik-nezlamnosti-ukrayinskij-apk-spromigsysya-ne-lishe-vistoyati-a-j-navit-dati-pokazniki-divovizhni-dl>
39. Україна у січні скоротила експорт агропродукції на 13%. *Укрінформ* : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3663511-ukraina-u-sicni-skorotila-eksport-agroprodukcii-na-13-ukab.html>

40. «Зернова ініціатива»: за перший місяць роботи відправлено понад 1,7 млн тонн агропродукції. *Урядовий портал* : веб-сайт. URL: <https://mtu.gov.ua/news/33674.html>

41. Україна цього року експортувала агропродукції на 21,1 мільярдів доларів. *Урядовий кур'єр* : веб-сайт. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/ukrayina-cogo-roku-eksportovala-agroprodukcii-na-/>

42. Наше бачення майбутнього експорту зерна. *Ukragroconsult* : веб-сайт. URL: <https://ukragroconsult.com/news/nashe-bachennya-majbutnogo-eksportu-zerna/>

43. Зерновий коридор: 15,9 млн тонн агропродукції виїхало з України. *Міністерство аграрної політики та продовольства України* : веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zernovij-koridor-159-mln-tonn-agroprodukcii-viihalo-z-ukrayini>

44. Міністерство аграрної політики та продовольства України : веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/eksport-do-krayin-yes/reglamenti>

45. Глобальна продовольча безпека: старі проблеми, нові виклики та ефективні рішення. *GrowHow* : веб-сайт. 28.06.2022. URL: <https://www.growhow.in.ua/hlobalna-prodovolcha-bezpeka-stari-problemy-novi-vyklyky-ta-efektyvni-rishennia/>

46. Лисак М. Вирішення продовольчої проблеми у світі міжнародної стратегії розвитку аграрної сфери. *Наукові конференції* : веб-сайт. URL : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1208>

47. Кучечук Л.В. Глобальна продовольча проблема: причини виникнення та загострення. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2016. Вип. 5. С. 40-44.

48. Картер С. Експерт про продовольчу кризу через війну в Україні: 2023 рік стане катастрофою. *UNN* : веб-сайт. 29.03.2022. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1970144-ekspert-pro-prodovolchu-krizu-cherez-viynu-v-ukrayini-2023-rik-stane-katastrofoyu>

49. Собенко Н. Гутерреш прогнозує глобальний голод у 2022-2023 роках. *Суспільні новини : веб-сайт*. 24.06.2022. URL: <https://suspilne.media/253835-guterres-prognozue-globalnij-golod-u-2022-2023-rokah/>

50. Пандемія, війни та екстремальні погодні умови підкреслюють необхідність захисту глобальних продовольчих систем. *Eba : веб-сайт*. 18.11.2022. URL: <https://eba.com.ua/pandemiya-vijny-ta-ekstremalni-pogodni-umovy-pidkreslyuyut-neobhidnist-zahystu-globalnyh-prodovolchyh-system/>

51. Україна запускає продовольчу гуманітарну програму «Grain from Ukraine» для допомоги бідним країнам та українським виробникам. *LigaZakon : веб-сайт*. 15.11.2022. URL: https://biz.ligazakon.net/news/215389_ukrana-zapuska-prodovolchu-gumantarnu-programu-grain-from-ukraine-dlya-dopomogi-bdnim-kranam-ta-ukranskim-virobnikam

52. Журавльова О. У роковини Голодомору стартувала програма «Зерно з України». *Deutsche Welle (DW) : веб-сайт*. URL: <https://www.dw.com/uk/u-rokovini-golodomoru-oficijno-startue-programa-zerno-z-ukraini/a-63900768>

53. Як Grain from Ukraine впливає на продовольчу безпеку світу та підтримує економіку України. *Радіо свободи : веб-сайт*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/grain-from-ukraine-prodovolcha-bezpeka-svitu-ekonomika-ukrayiny/32333095.html>

54. Кононенко Л.В. Стратегія розвитку агропромислового комплексу України: сучасний стан та напрями оптимізації. *Економічний простір*. 2022. №182. С. 79-82.

55. Кирчата І.М., Шершенюк О.М., Деділова Т.В. Стратегічний розвиток агропромислового комплексу як основа забезпечення економічної безпеки. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва : зб. наук. пр. Харків. нац. автомоб.-дор. ун-т. Харків, 2022. № 1 (28). С. 79-91.

56. Васильців Т.Г., Куницька-Іляш М.В. Інструментарій державної політики реалізації експортного потенціалу та зміцнення фінансової безпеки АПК України. *Регіональна економіка*. 2022. №3. С. 84-94.